

GAMLE HUS DA OG NÅ

2000–2005

Status for SEFRAK-registrerte bygninger
Gjerstad kommune
Aust-Agder fylke 2005
2. omverv

Forside: Gjerstad kirke med omgivelser, Gjestadvatnet, foto KMK 2005

Illustrasjoner: Med unntak for fotografier fra SEFRAK-registreringen er alle foto tatt av Kulturminnekompaniet (KMK) år 2000 og 2005. Alle svartvitt foto er fra SEFRAK-registreringen om ikke annet er nevnt. SEFRAK-fotonegativer er arkivert hos Nasjonalbiblioteket, Fotoseksjonen

Trykk: Allkopi, Oslo 2009

Forord

Riksantikvaren gjennomfører systematiske kontrollregistreringer av SEFRAK-registrerte hus for å observere tap og endringer på bygninger eldre enn 1900. Oversikt på denne mangfoldige bygningsmassen utgjør et viktig grunnlag med tanke på framtidige fredninger. Overvåkingsresultatene gir opplysninger om presset på den eldre bygningsmassen, og vil kunne gi grunnlag for å sette inn målrettede tiltak som istandsetting og vedlikehold.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig." Det overvåkes i alt 18 kommuner, og hver kommune kontrollregistreres på nytt etter 5 år. Første syklus (omdrev) ble avsluttet i 2004. Andre omdrev avsluttes i 2009.

Kulturminnekompaniet har siden år 2000 på oppdrag fra Riksantikvaren gjennomført kontrollregistreringene i de utvalgte kommunene. I 2005 ble ca. 2500 bygninger i kommunene Gjerstad, Nord-Aurdal, Fræna og Kautokeino kontrollert.

Rapporter fra de tidligere kontrollregistreringene er tilgjengelige på Riksantikvarens nettsider www.riksantikvaren.no.

April 2009

Unni Broe og Solrun Skogstad

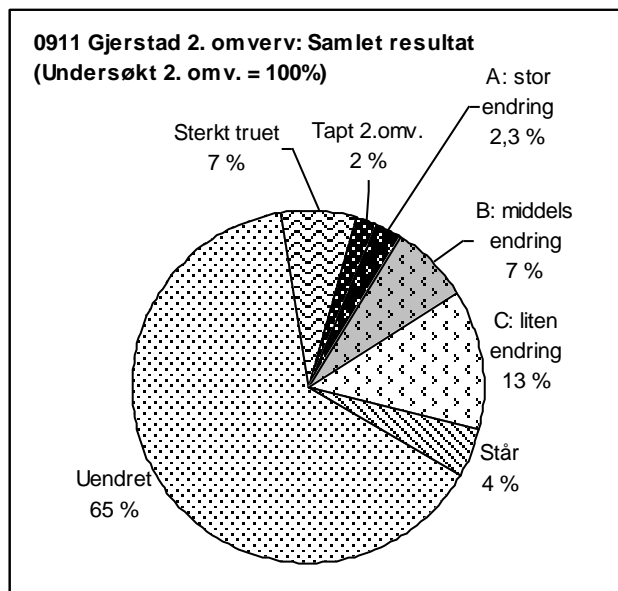
Innhold

0	SAMMENDRAG	6
0.1	Kvantitative forandringer	6
0.2	Kvalitative forandringer	7
0.3	Årsak til tap og endring	7
0.4	Saksbehandling, bruk av SEFRAK-registeret	8
1	OM PROSJEKTET	9
1.1	Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)	9
1.1.1	Miljømål	9
1.1.2	SEFRAK.....	9
1.1.3	Miljøovervåkingens gjennomføring	9
1.1.4	Undersøkte SEFRAK-data	10
1.1.5	Parametere for MOV-undersøkelsen.....	12
2	GRUNNLAGSMATERIALET FOR MOV-UNDERSØKELSEN 2005	14
2.1	De utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2000–2005	14
2.1.1	Undersøkte bygninger 2000–2005	14
2.2	Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Gjerstad 2005	15
2.2.1	Antall undersøkte bygninger	15
3	RESULTAT	17
3.1	Tap	17
3.1.1	Tap – samlet oversikt	17
3.1.2	Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng	18
3.1.3	Tap – bygningstyper	19
3.1.4	Tapsårsaker.....	19
3.2	Endringer av gjenstående bygninger	21
3.2.1	Endringer – samlet oversikt.....	21
3.2.2	Endring – bygningstyper	22
3.3	Tilstand	26
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt.....	26
3.3.2	Tilstand – sosial miljøsammenheng	27
3.3.3	Tilstand – bygningstyper	28

4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	29
4.1	Tap og geografiske variasjoner	29
4.1.1	Tap – områder: Ytre Gjerstad og Øvre Gjerstad	29
4.1.2	Tap – tettbygd/spredtbygd	29
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	31
4.2.1	Endring – områder: Ytre Gjerstad og Øvre Gjerstad.....	31
4.2.2	Endring – tettbygd/spredtbygd	31
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner	32
4.3.1	Tilstand – områder: Ytre Gjerstad og Øvre Gjerstad	32
4.3.2	Tilstand – tettbygd/spredtbygd	32
5	UTVIKLING OG TENDENSER.....	33
5.1	Hovedtrekk i kommunens utvikling	33
5.2	Tendenser i trusselbildet.....	35
6	SAMLET RESULTATOVERSIKT MOV 2005.....	38
6.1	Kvantitative forandringer	38
6.2	Kvalitative forandringer	40
6.2.1	Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng.....	40
6.2.2	Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper	41
6.2.3	Tapsårsaker.....	42
KILDER.....		43
VEDLEGG 1. BYGNINGSTYPER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL.....		44
VEDLEGG 2. REGISTRERINGSKRETSER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL		45
VEDLEGG 3. KART OVER GJERSTAD.....		46

0 Sammendrag

0.1 Kvantitative forandringer

Nøkkeltall Gjerstad: Mellom 2000 og 2005 har 11 hus, dvs. 2 % av de undersøkte bygningene gått tapt. Det tilsvarer et årlig tap på 0,4 %.

MOV-undersøkelsen i Gjerstad 2005 omfatter 555 hus. Disse tar utgangspunkt i de gjenstående bygningene fra undersøkelsen i 2000.

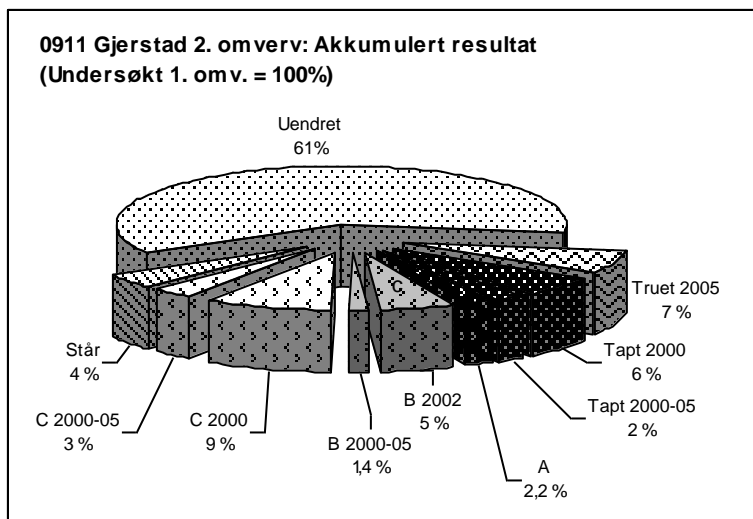
39 bygninger er så sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 7 av de undersøkte i 2005. Det er en litt høyere andel enn i 2000. I antall er dette sju færre, men samtidig er flere nye klassifisert som truet da 9 av de truede fra 2000 nå er tapt.

13 hus (2%) er så sterkt ombygde at de er

vanskelige å kjenne igjen – endringstype A. Det er en liten økning i forhold til 2000.

Etter 2. omverv utgjør tallene for nye tap, stor endring (endringstype A) og sterkt truet en samlet bolk på ca. 11% av de undersøkte bygningene.

Samlet er 125 hus nå endret siden SEFRAK-registreringen (1984–94), inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 23 av de undersøkte i 2005. 28 flere hus enn i 2000 har status som endret. Ca. dobbelt så mange av de nye endrete gjelder den minst omfattende endringen – type C.

Andelen klassifisert som "Står", dvs. med endringsstatus ukjent, er 4 %. Prosentandelen er dobbelt så høy som i 2000. Heri inngår flere hus som var under ombygging i 2005. Andre som hadde denne statusen i 2000 er nå ferdigstilt.

65 % av de undersøkte husene i 2005 er tilnærmet i samme form som ved registreringstidspunktet, fraregnet de som er spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Det er relativt sett en litt mindre andel enn i 2000, men i tall er det 49 færre hus.

Om man tar utgangspunkt i bygningene som ble undersøkt for 1. omverv, er akkumulert tap i 2005 7,5% – mot 6 % i 2000. Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringstype A nå 17 % – mot 16% i 2000. Det akkumulerte samletallet for endrete har økt fra 17% til 21 % mellom 2000 og 2005.

0.2 Kvalitative forandringer

Som helhet ligger tapet på et lavt nivå i Gjerstad. Det har ikke vært en økende trend å rive hus. Tallgrunnlaget er derfor noe lavt, fordelt på enkelte parametere. Resultatet viser likevel et tydelig mønster av interesse. Resultatene av undersøkelsen for 2. omverv forsterker i hovedtrekk trendene som gjelder hustyper og sosial sammenheng, men avviker når det gjelder geografisk fordeling i forhold til det som kom fram ved 1. omverv. De nye tapene slår ulikt ut i forhold til samfunnssektor, sosial miljøsammenheng og hustyper. Sammensetningen i kulturminnebestanden er fortsatt under endring.

Alle tap av betydning etter 2. omverv er knyttet til primærnæringen og slår denne gang sterkere ut enn etter 1. omverv, i miljøer som dokumenterer husmannsplasser og arbeidermiljøer. Oversikten over hus som er i kritisk dårlig stand viser samme mønster. På husmannsplassene gjelder trusselbildet i større grad bebyggelsen i tunet enn i bondestanden og berører våningshus og andre typer hus. Noe som igjen forsterker effekten i forhold til representativiteten. Med tanke på den lille bestanden som er bevart, bekrefter undersøkelsen kategoriens sårbarhet.

Som i 2000 er det stor forskjell i hvordan tallene for tap, endring og tilstand slår ut for de enkelte hustypene, og resultatet følger med noen få unntak det samme mønsteret. Driftsbygninger og andre uthus knyttet til det tradisjonelle jordbruket har vært mest utsatt for tap og vil være mest utsatt for framtidig tap på grunn av dårlig tilstand. Det gjelder enhetslåven og eldhus i tunet og den lille gruppen utmarkshus – der ethvert tap er merkbart på grunn av et lite antall som er bevart.

Ingen hus knyttet til Gjerstads industrihistorie eller andre næringsvirksomheter utenom primærnæringen har gått tapt i perioden, men sliperbygningen ved Stifoss markerer seg fortsatt som et viktig hus i dårlig forfatning. Andre næringshus er satt i stand og noe ombygget, som Prestfoss Mølle.

Bolighus som er den største enkeltgruppen hus, har svært lav tapsandel og er i bedre stand – tett fulgt av stabburet. Bolighus er markert mer endret enn gjennomsnittet og har det største innslaget av de mer omfattende endringstypene. Også driftsbygningen i tunet markerer seg som mer endret i løpet av perioden.

Trenden med tilbakeføring kan spores uten at den er tallfestet. Tilbakeføring gjelder innsetting av tradisjonelle vinduer, ofte parstilte og en fornyet bruk av gamle teglpanner. Noen av de truede husene fra 1. omverv er satt i stand eller påbegynt satt i stand – ofte uten endringsgrad eller med lav endringsgrad.

0.3 Årsak til tap og endring

Forfall er fortsatt den viktigste grunnen til at hus går tapt i Gjerstad – direkte eller indirekte, og står bak 64 % av de tapte i 2. omverv.

Ny arealbruk i form av ny bebyggelse eller annet har en markert mindre andel av tapene nå enn etter 1. omverv – segmentet har sunket fra 18 til 9%. Samme andel har "Ufrivilling brent, naturkatastrofe", det vil si som i 2000."

Tettstedspress er ikke en målbar årsak til at hus blir revet eller endret i Gjerstad. Der er ingen forskjell i tapsfrekvens etter geografiske områder. Hus i spredtbygde strøk og i Øvre Gjerstad er mest endret. Mens Ytre Gjerstad, som med videre utbygging av det nye senteret på Brokelandsheia og E18-utbygging, har hatt størst aktivitet i perioden, har samtidig lavest andel nye endringer i den undersøkte bebyggelsen. Dette er en motsatt tendens i forhold til 1. omverv. En sammenligning av de to undersøkelsene indikerer at eldre hus kan ha vært mer utsatt for rive- og endringspress på 1980-tallet da SEFRAK-registreringen startet i Gjerstad og at dette slo sterkere ut i Ytre Gjerstad.

0.4 Saksbehandling, bruk av SEFRAK-registeret

Det er ingen vesentlige endringer i rutiner eller planforhold siden 1. omverv. Gjerstad kommune har et komplett kopisett av SEFRAK-skjemaer (med god kopikvalitet) som blir brukt av saksbehandlerne ved behov. Saksbehandlerne har hatt tilgang på SEFRAK gjennom bygningsdelen i GAB-registeret (nå Matrikkelen) og denne brukes. Kartfestingen er tilgjengelig digitalt. Kommunen har ikke papirsett av SEFRAK-kartene, men flere saksbehandlere har tilgang til den digitale kartfestingen. Det er innarbeidet rutiner for å bruke SEFRAK-materialet i saksbehandlingen på flere nivåer. De fleste som jobber på kommunen har god lokalkunnskap om den eldre bebyggelsen, og ved bygge- og reguleringsaker blir det trukket inn informasjon fra flere av de ansatte.

Kultursekretæren har hovedansvaret for kulturminner og SEFRAK-materialet. Ved planbehandling og byggesaker som berører SEFRAK-registrerte hus eller andre kulturminner blir kultursekretæren trukket inn.

Gjerstad kommune har et aktivt historielag som er frivillig høringsinstans.

Ved planarbeid og byggesaker der SEFRAK-registrerte bygninger eller andre "anerkjente" kulturminner er involvert, blir fylkekommunens kulturetat kontaktet.

1 Om prosjektet

1.1 Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø, og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser."

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

1.1.1 Miljømål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig."

1.1.2 SEFRAK

I 1970 ble det tatt initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "SEkretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. Arbeidet ble konsentrert til i hovedsak å omfatte bygninger og rester av bygninger eldre enn år 1900 (med en del lokale unntak). I 1989 ble sekretariatet oppløst og dets ansvarsområde overført til Riksantikvaren, men navnet SEFRAK ble beholdt som en betegnelse på det registeret som ble bygd opp. SEFRAK-registreringene ble i hovedsak avsluttet omkring 1995. Da var det ved hjelp av standardiserte skjema registrert over 515 000 objekter. (Av disse var ca 20 000 miljøregistreringer og "andre minner enn hus".)

Ved et samarbeid mellom Statens kartverk og Riksantikvaren ble opplysningene fra bygningsdelen av SEFRAK koblet sammen med bygningsdelen i GAB-registeret. GAB-registeret var den gang det nasjonale registeret for grunneiendommer, adresser og bygninger. I løpet av 2009 skal alle landets kommuner ta i bruk Matrikkelen som det offisielle registeret for eiendom, bygning og adresse. Matrikkelen erstatter GAB-registeret, men SEFRAK-dataene følger med inn i det nye systemet.

1.1.3 Miljøovervåkingens gjennomføring

I 1994 ble SEFRAK-registreringen fra 1973–74 i Nittedal kommune i Akershus som første kommune kontrollert. Utover 1990-tallet kom det i stand andre mindre overvåkingsprosjekter med kontroll av tidligere registrerte kulturminner – fornminner og bygninger. I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkete midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet.

Systematisk kontrollregistrering av SEFRAK-registrerte hus begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år. De 18 kommunene er (1. omdrevsår i parentes): Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino (2000); Sandnes, Eidskog, Skjåk og Saltdal (2002); Melhus, Snåsa, Flora og Vega (2003) og Sarpsborg, Holmestrand, Bø og Samnanger (2004) – dertil Tromsø (2001). Første omdrev av kontrollregistreringen ble avsluttet i 2004. Det er utarbeidet rapporter med resultat fra undersøkelsen for hver kommune – "Gamle hus da og nå".

SEFRAK-registreringen i de fleste av de undersøkte kommunene strakk seg over et langt tidsrom, fra midten av 1970-tallet til 1990-tallet. Det er derfor vanskelig å finne sammenlignbare tall for desimeringstakt og endringstakt i kommunene ut fra materialet for først omdrev. Gjennom andre omdrev er det tanken at man ved å kontrollere situasjonen over en gitt periode på 5 år, vil få et sikrere materiale for å vurdere og sammenligne bestandsutviklingen i de ulike kommunene.

Andre omdrev startet i 2005 med Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino.

1.1.4 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlede dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Matrikkelen.

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer: Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper, alder, samt geografiske variasjoner innen kommunene.

Hustypebetegnelse som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering som er gjort for MOV-undersøkelsen. Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet. Betegnelsene som brukes er standardiserte da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar, er de fleste hustypene igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen som følger. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus**Mindre uthus i/nær tunet**

Sidebygning
Stabbur/loft
Andre mindre uthus i/nær tunet
Uthus knyttet til bolig/bygård

Driftsbygninger i tunet

Fjøs, stall, låve (enkeltstående, også i rekke)
Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmark/seter

Utløe, sommerfjøs
Kvern, sag
Koie
Andre hus i utmark
Seterstue/seterbu/sel
Seterløe
Seterfjøs
Andre hus på setra

Naust, sjøhus, fyr m.m.

Naust
Sjøhus
Rorbu
fyr m.m.

Bygård**Andre hustyper**

Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)
Kraftstasjon, transformatorstasjon
Forretning
Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.
Stasjonsbygning
Kirke, kapell
Skole/internat
Forsamlingshus
Sykehus, pleiehjem
Kommunehus
Bygdemagasin, telthus, tollbod
Hytte
Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, dateringen er hentet fra registreringsskjemaet og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringen.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjemaet klargjør bakgrunnen for dateringen, er dateringsåret korrigert for dette ved undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-tallet siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchfeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygde/spredtbygde områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som Statistisk sentralbyrå (SSB) har brukt i folketellingene fra 1970, 1980 og 1990. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Nord-Aurdal, Fræna, og Kautokeino er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Gjerstad er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980, inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

1.1.5 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) ombygging og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Gjenoppstått

En ny kategori ved 2. omverv er gjenoppståtte hus. Det gjelder hus som har vært midlertidig tatt ned, lagret ved undersøkelsen for 1. omverv, og som så er satt opp igjen i tilnærmet opprinnelig fysisk sammenheng (jamfør flytting).

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelige volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som nytt panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autenticitet i detaljer.

Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene.

Utgangspunktet også ved 2. omverv vil være huset ved førstegangs-registreringstidspunktet, slik det framstår på SEFRAK-skjemaet. Eventuelle tilleggsendringer i forhold til 1. omverv framkommer som merknader, men blir ikke ført fram i statistikkens form.

Tilbakeføring.

Enkelte endringer representerer en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil bli registrert som endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C, men B er også representert. Ved 2. omverv blir hus med tilbakeført karakter notert som en tilleggsmerknaad i databasen og telt opp. I den statistiske analysen er det ikke tatt hensyn til om det er historisk verifiserbart belegg for tilbakeføringen knyttet til det enkelte hus. Dette blir omtalt mer skjønnsmessig i rapporten der man får opplysninger om det.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C, eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne taktekke som bølgeblekk, eternitplater, asbestplater, aluminiums-plater, papp m.m. som endring. Det samme gjelder også utskifting av enkelte vinduer som har samme format, men hvor detaljene er vanskelig å kontrollere i forhold til før/nå. Det ligger derfor en stor grad av skjønn i om dette er vurdert som "endring" etter kriteriene for undersøkelsen.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autenticitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står". I 2. omverv er status til en del av disse avklart, mens nye er kommet til.

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelterverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Ofte gjelder slike del-rivinger driftsbygninger og da er særlig fjøset utsatt. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar.

2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen 2005

2.1 De utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2000–2005

De aktuelle kommunene for 2005 er Gjerstad i Aust-Agder, Nord-Aurdal i Oppland, Fræna i Møre og Romsdal og Guovdageainnu/Kautokeino i Finnmark.

Kommune nr/navn	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen 2000–2005	Hovednæring	Antall registrerte SEFRAK-objekter i Matrikkelen
0542 Nord-Aurdal	6442	svak tilbakegang	Service, turisme, landbruk	1832
0911 Gjerstad	2500	stabil	Skogbruk, industri	786
1548 Fræna	9023	stabil	Landbruk, industri, fiske	1287
2011 Guovdageainnu/-Kautokeino	2997	svak tilbakegang	Reindrift med videreforedling	81

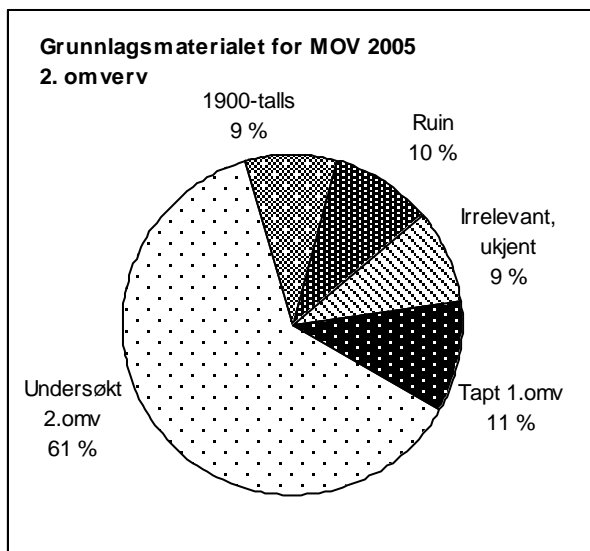
2.1.1 Undersøkte bygninger 2000–2005

I Matrikkelen er det til sammen 3987 registrerte objekter fra Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Guovdageainnu/Kautokeino. Ikke alle er med i MOV-undersøkelsen, flere faller utenom av forskjellige årsaker.

Kommune nr/navn	Objekter i Matrikkelen	Datert til 1900-tallet	Ruin	Irrelevant, ukjent	Tapt 1. omverv	Undersøkt 2. omverv
0542 Nord-Aurdal	1832	91	88	303	173	1177
0911 Gjerstad	787	36	140	23	33	555
1548 Fræna	1287	180	167	20	196	724
2011 Guovdageainnu/-Kautokeino	81	36	0	5	17	23
2005 samlet	3987	343	395	351	419	2479

Irrelevant/ukjent – objekter som er trukket ut av undersøkelsen

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Enkelte objekter er irrelevante fordi de ligger inne med to ulike registreringsnr. i registeret. Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner. Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer, med ofte sprikende måte å registrere de historiske opplysningene. Andre som er trukket ut mangler opplysninger av ulike årsaker, eller det har vært vanskelig å komme til dem.

I alt 2479 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommune-rapportene for MOV-undersøkelsen 2005.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelses-grunnlaget utgjør (61 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

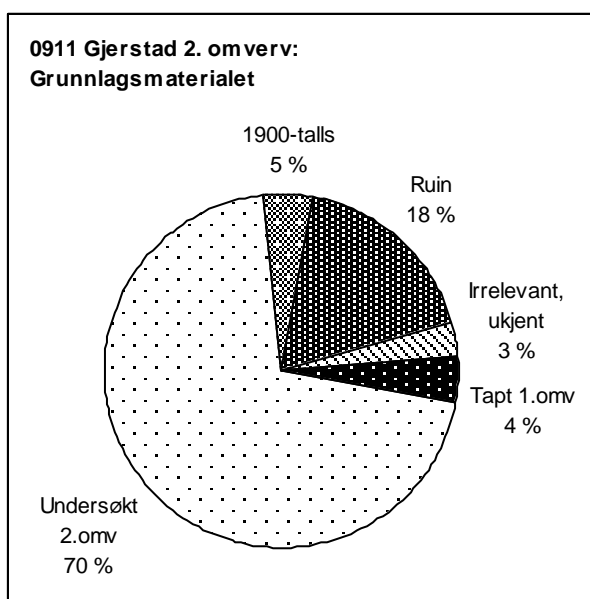
Tallene for grunnlagsmaterialet 2005 er ikke helt identiske med de som ble oppgitt i grunnlagsmaterialet for 1. omverv. Flere objekter er kommet til i databasen til Matrikkelen, bl.a. på grunn av et fortløpende arbeid med korrigeringer. Også utvalget for MOV-undersøkelsen er noe korrigert. Noen flere er vurdert som irrelevante, feil er rettet, samtidig som enkelte som var tapt, ved at de midlertidig

var tatt ned eller flyttet og nå gjenoppsatt i opprinnelig miljø, er tatt inn igjen i undersøkelsen. I forhold til de undersøkte er dette likevel så få at det ikke røkkes ved relevansen for å sammenligne de to omvervene.

2.2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Gjerstad 2005

2.2.1 Antall undersøkte bygninger

Kommune	Objekter i Matrikkelen, registrert 1984–94	Datert til 1900-tallet	Ruin	Irrelevant, ukjent	Tapt 1. omverv	Undersøkt 2. omverv
0911 Gjerstad	787	36	140	23	33	555

MOV-undersøkelsen for 2. omverv tar utgangspunkt 555 gjenværende hus etter undersøkelsen i 2000.

Hus tapt før 2000, hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner o.l., faller utenfor undersøkelsen.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelses-grunnlaget utgjør (70 %) og hvor store andeler de andre gruppene har.

Bjellås er et småbruk under Melås og ligger høyt over Kirkebygda. Her er et komplett eldre bygningsmiljø, og husene holdes i hevd som feriested. (0911-204-057)

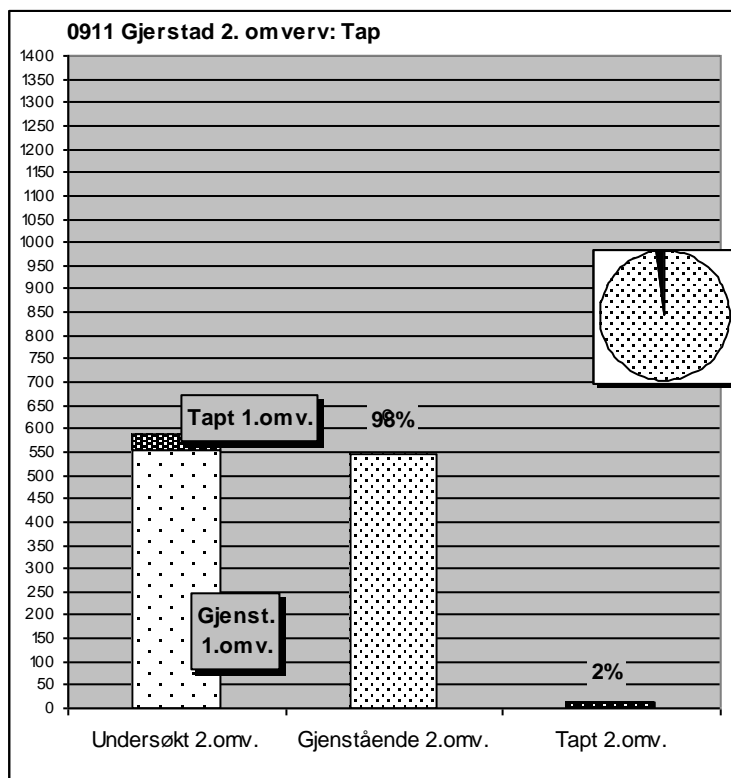

Vestadgrenda ble registrert i 1992 med variert eldre bygningsbestand og alle bruk i drift. Her er ingen større endringer av bygningene, og landskapet holdes åpent ved beite. (0911-205-002-006).

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

Av 555 undersøkte bygninger i Gjerstad i 2005 er 11 tapt siden 2000. Det vil si at 2 % av den undersøkte bygningsmassen er gått tapt mellom 1. og 2. omv.

544 bygninger – 98 % står fortsatt.

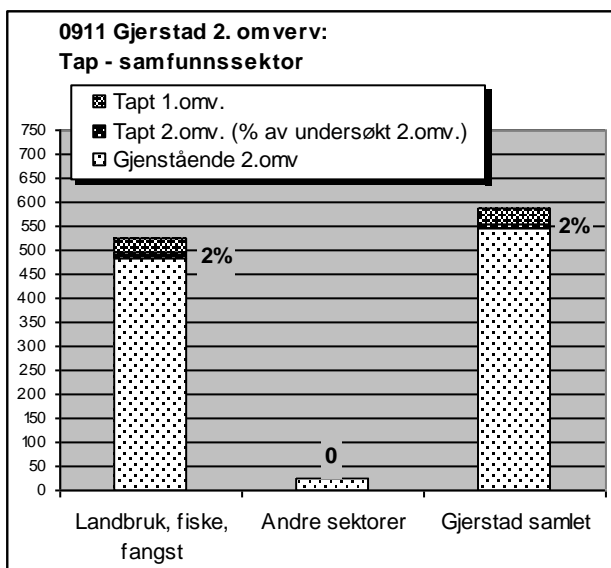
Sammenlignet med utgangspunktet for SEFRAK-registreringen (1984–94) er nå akkumulert tap i den opprinnelige registreringsbestanden 7,5 % mot 6 % i 2000.

Ingen hus som ble konstatert tapt i 2000, er etter det vi vet gjenoppført i opprinnelig miljø.

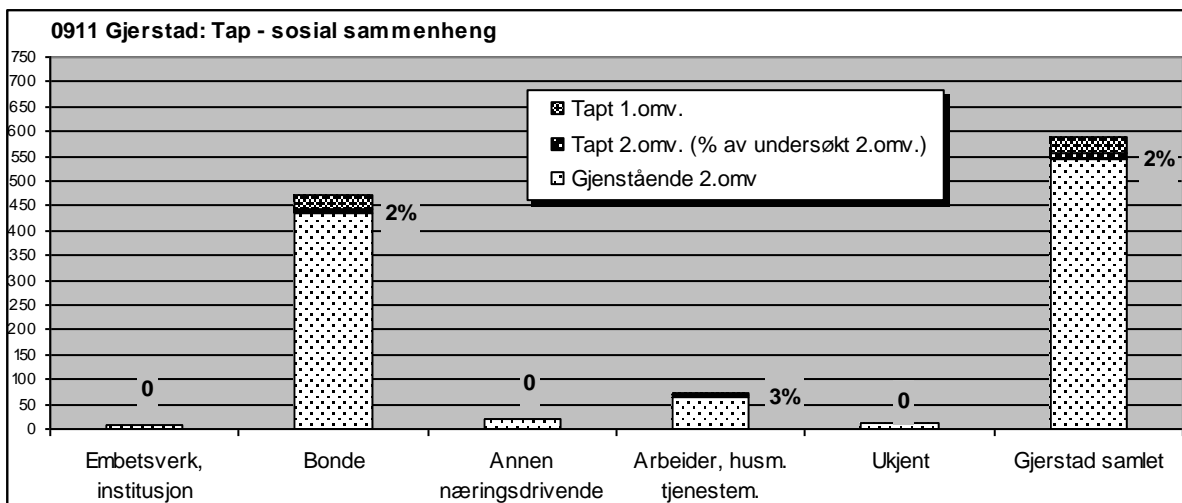
Høybua på Signesmyrene i Øvre Gjerstad brant vinteren 2004. Noen hadde gjort opp bål inne i bua, man antar en skiløper som ville varme seg. Det er få registrerte utmarkshus i Gjerstad, og kategorien har en høy prosteandel i de nye tapene – 14 %. (0911-208-021)

3.1.2 Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng

Alle nye tap i perioden er knyttet til landbrukssektoren.

I hovedsak er det samsvar med undersøkelsen etter 1. omverv. Men da var det et par sekundære tap i hus knyttet til industrien i tillegg.

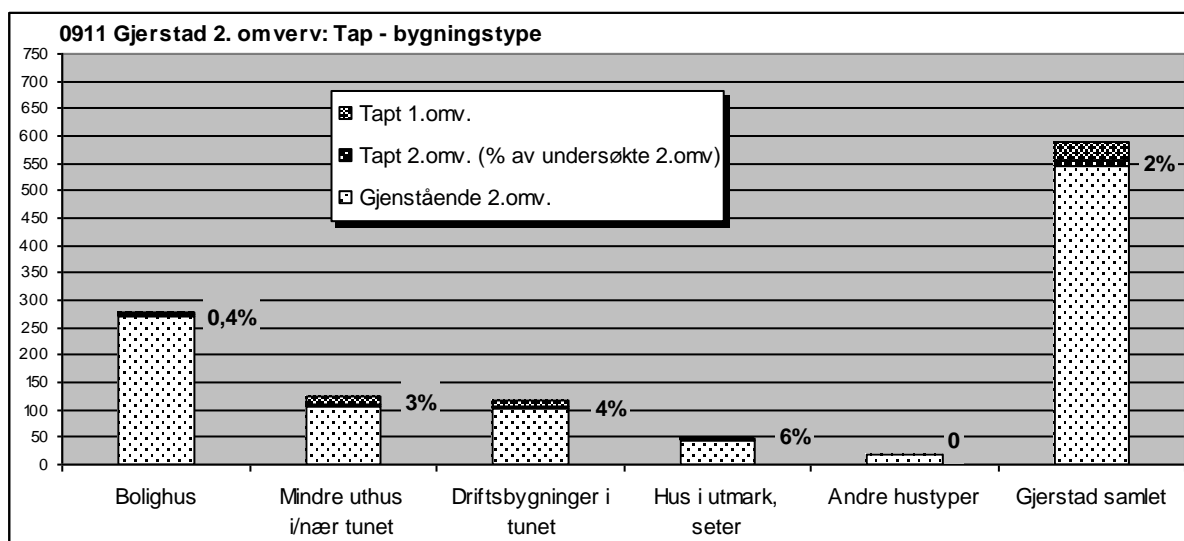
Tapene for gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" ligger over gjennomsnittet. Øvrige sosiale grupper utenom denne og bondestanden har ikke tap.

Tapene i Gjerstad for 2. omverv er så godt som bare å finne i primærnæringen og slår relativt sett sterkest ut for miljøer som dokumenterer småkårsfolk. Gruppen "Arbeider, husmann, tjenestemann" lå likt med gjennomsnittet ved 1. omverv. Tapene gjelder en husmannsplass og ett arbeiderbruk, begge er driftsbygninger. Tallmaterialet er lite, men forteller likevel om sårbarhet for denne kategoriens representativitet i kulturminnebestanden.

Høybua på Østerholt hadde ennå form av hus i 2000, men kneler så mye at den er definert som ruin, dvs. tapt, i 2005. (0911-106-015)

3.1.3 Tap – bygningstyper

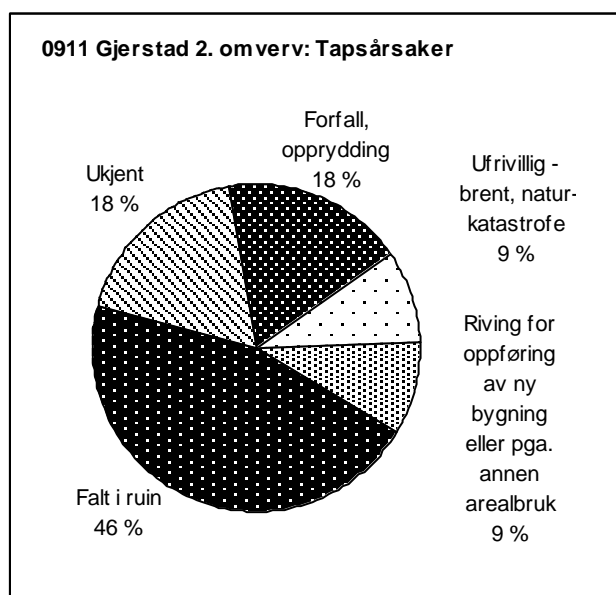
Det er en klar forskjell i hvilke hustyper som er utsatt for tap. Den lille gruppen "Hus i utmark", seter topper statistikken, fulgt av "Driftsbygninger i tunet" og "Mindre uthus i/nær tunet". Bolighusa har en markert lavere andel.

Resultatet samsvarer med hovedtrekkene i trenden fra 1. omverv, med unntak for at den relative tapsandelen for utmarkshus er større i 2005. De tapte utmarkshusa gjelder både seterbebyggelse og uthus i heimemarka. De er ikke mange i antall, men kategorien er sterkt redusert i utgangspunktet.

Driftsbygninger og andre uthus bygd for det tradisjonelle jordbruket er fortsatt mest utsatt. Alle tapene i gruppen "Driftsbygninger i tunet" gjelder enhetslåven som jo også er nesten enerådende i sin kategori i Gjerstad-materialet. Blant uthusa i gårdstunet er det fortsatt sidebygningen, dvs. eldhuset, som er mest utsatt. Dette følger helt trenden fra 1. omverv.

Ingen stabbur har gått tapt, og ett tapt våningshus gir svært lav tapsprosent.

3.1.4 Tapsårsaker

Forfall er fortsatt den viktigste grunnen til at hus går tapt i Gjerstad – direkte eller indirekte.

Segmentene med forfallsrelaterte tapsårsaker dominerer med henholdsvis 46 og 18 %, i alt 64 %.

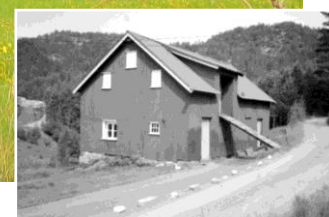
Ny arealbruk i form av ny bebyggelse eller annet har en markert mindre andel av tapene nå enn etter 1. omverv – segmentet har sunket fra 18 til 9 %, og gjelder ett hus.

Segmentet "Ufrivillig brent, naturkatastrofe" gjelder brann i en utmarksløe.

Oversikten er grovmasket og kan dels være overlappende.

Espevika ligger ved Gjerstadvassdraget, ikke langt fra Eiklands Verk, og har vært drevet av folk som hadde arbeid på verket. Tunet var komplett i 2000, men nå er driftsbygningen i ferd med å erstattes av nytt bolighus på samme sted – i utforming inspirert av nasjonalromantiske forbilder. (0911-102-004)

Småbruket Flåta i Øvre Gjerstad hadde et komplett tun ennå i 2000 og lå med stuebygning, eldhus og driftsbygning langs en liten bygdevei. I dag står kun stuebygningen tilbake. Flåta var opphørt som jordbrukseieendom ved registreringen i 1992. (0911-203-076, 077R, 078R)

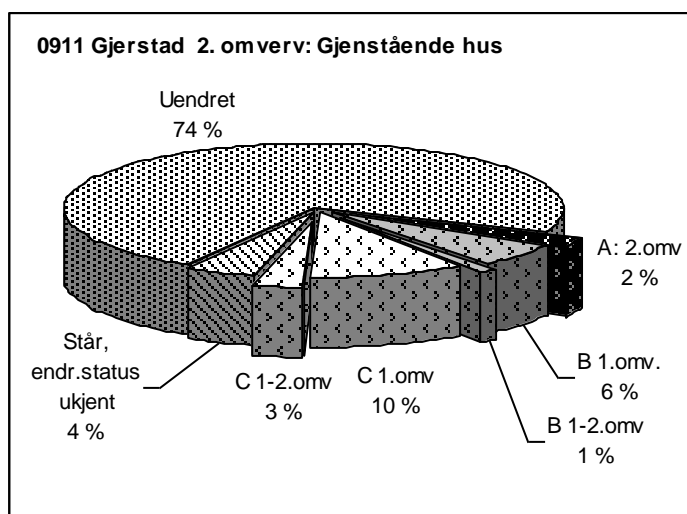
3.2 Endringer av gjenstående bygninger

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 544 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

Det samlede antall endrete hus siden SEFRAK-registreringen er etter 2. omv. 125, og utgjør ca. 23 % av de gjenstående bygningene.

I alt 28 flere hus har fått status som "endret" – A, B eller C.

Andelen endrete (av gjenstående) har økt med ca. 5 % sett i forhold til 2000.

De nye endrete fordeler seg på alle endringstyper, flest på C – med et segment på pluss 3 %. Endringstype A har økt minst.

Ca. 74 % av bebyggelsen fra før 1900 i Gjerstad står i store trekk slik den var ved førstegangsregistrering.

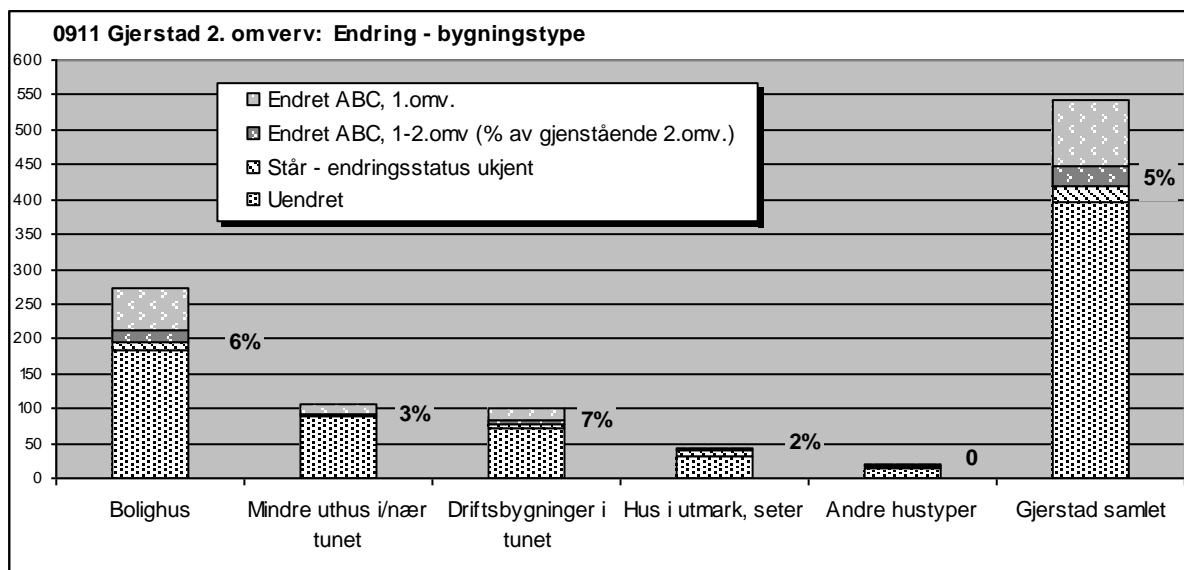
For 4 % av bygningene kjenner vi ikke endringsstatus. Det er en noe større andel enn i 2000.

Tallene over nye hus med status "Endret" i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering gir ikke et fullstendig bilde av hvor mange hus det er "gjort noe med" i perioden. Samlet har rundt 11 % (av de gjenstående) gjennomgått ulike fysiske tiltak siden 1. omv. Ikke alle klassifiserer til ny endringsstatus i forhold til kriteriene. Noen er endret slik at det bare forsterker endringstypen de fikk ved 1. omv, andre er pusset opp på en slik måte at de fortsatt framstår som "Uendret" etter oppussing (2%). Det er mulig denne gruppen skulle vært større, det er bare de åpenbart oppussete som er regnet med. Blant hus som det er "gjort noe med" inngår også hus under ombygging i kategorien "Står".

Driftsbygningen på småbruket Rullbråten er pusset opp og tilbakeført siden SEFRAK-registreringen i 1992, bl.a. er låvebrua på plass igjen. Stedet brukes som fritidsbolig. (0911-206-010)

3.2.2 Endring – bygningstyper

"Bolighus" og "Driftsbygninger i tunet" er mest endret i perioden. Andre hustypers andel av nye endrete ligger under gjennomsnittet.

Resultatet bekrefter trenden fra 1. omverv da samme kategorier toppet endringsoversikten. Det er også bare bolighus og driftsbygninger som har nye innslag av de mest omfattende endringstypene. De to nye eksemplene på endringstype A gjelder begge bolighus. Det er ikke uventet at bolighusa topper når det gjelder endringer. Tapstallene for bolighus i Gjerstad har vært svært lave ved begge undersøkelser og det, sammen med tallene for endringsaktiviteten, bekrefter inntrykket av at mange eldre bolighus i Gjerstad er i bruk.

Den relativt høye andelen av driftsbygninger som er endret gir også et inntrykk av en hustype i bruk. Dette er snakk om hus av typen "enhetslåve". Her er også eksempler på arealutvidelse, dvs. endringstype B, men langt de fleste gjelder mindre ytre endringer av type C, som oftest vedlikehold i form av skifting av taktekke osv. De fleste nye hus av endringstype B er bolighus.

Andre hustyper har bare eksempler på mindre endringer av type C i perioden. Som oftest dreier dette seg om rent vedlikehold, og aktiviteten har vært lav.

Tilbakeføring

Trenden med tilbakeføring merkes i undersøkelsesmaterialet, men det har vært vanskelig å finne måter å tallbelegge denne typen endringer. I hovedsak dreier det seg om bruk av tradisjonelle materialer og tilnærmet tradisjonelle vindustyper ved oppussing. Det legges stadig nye tak med ny og særlig gjenbrukt eldre, krum teglstein.

Den gamle taksteinen på våningshuset på småbruket Eikvassbråten er skiftet med ny krum tegl – status er "Uendret". (0911-205-013)

Våningshuset på småbruket Hagane i Ytre Gjerstad. Bygd ut fra tradisjonell midtptiptype (4-vinduershus) til et større hus med mange vinkler. Endringen er klassifisert som type A. (0911-104-109)

Våningshuset på bruket Tegilverket ved Sundebbru var også et 4-vinduershus ved SEFRAK-registreringen, nå bygd til i lengden. Siden det opprinnelige huset er lett å kjenne igjen, er endringen klassifisert som type B, selv om arealutvidelsen er stor. (0911-104-027)

Våningshus på Bråten med nytt påbygg i kortveggen med samme form som bislaget. Endringen er klassifisert som type B. (0911-104-112)

Våningshuset på småbruket Rullbråten på Haugen var nylig satt i stand ved registreringen i 1992. Trolig ble det bygd til i lengden i 1950-åra. Det er nå pusset opp igjen og tilbygd et mindre rom ved bislaget som også er lukket inn. For øvrig er huset som før. Endringen er klassifisert som type B. (0911-206-009),

Sidebygningen på Vik er pusset opp. Samtidig har den fått et lite takløft for å få inn traktoren. Endringen er klassifisert som type C. (0911-107-040)

Våningshuset på Haukdalen var ikke i bruk ved registreringen. Det er nå pusset opp som fritidsbolig, med plateteppe og åpen veranda ved inngangen. Endringen er klassifisert som type C. (0911-206-031)

Stabburet på Øvre Eikeland er pusset opp og har fått nytt platetak. (0911-102-035)

Stua på småbruket Rød på Lunden var i ferd med å bygges ut til endringsstatus B ved forrige omverv i 2000. Huset er nå ferdig og har i tillegg fått veranda. Verandaer i ulike varianter står fortsatt for en del av de nye endringene 2005. (0911-205-011)

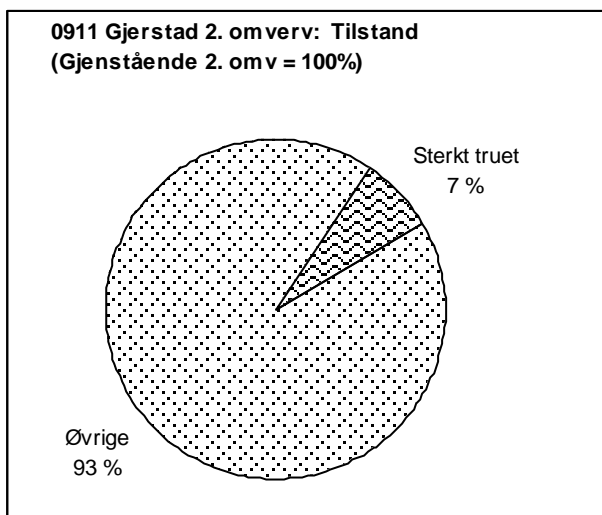
Fjosbu er et stølsområde for Trydal og Lunden, langt inn i utmarka nordvest i Gjerstad. Anlegget med mange hus holdes i hevd som feriesteder, noe som også preger husene. Noen hus var bygd om ved 1. omverv (over). Siden den tid har et par av husene fått erstattet papp og sementstein med bordtak, dvs. endringstype C (under). (0911-208-024-028)

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2005.

3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

I 2005 har i alt 39 hus status som sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand. Det tilsvarer 7% av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene.

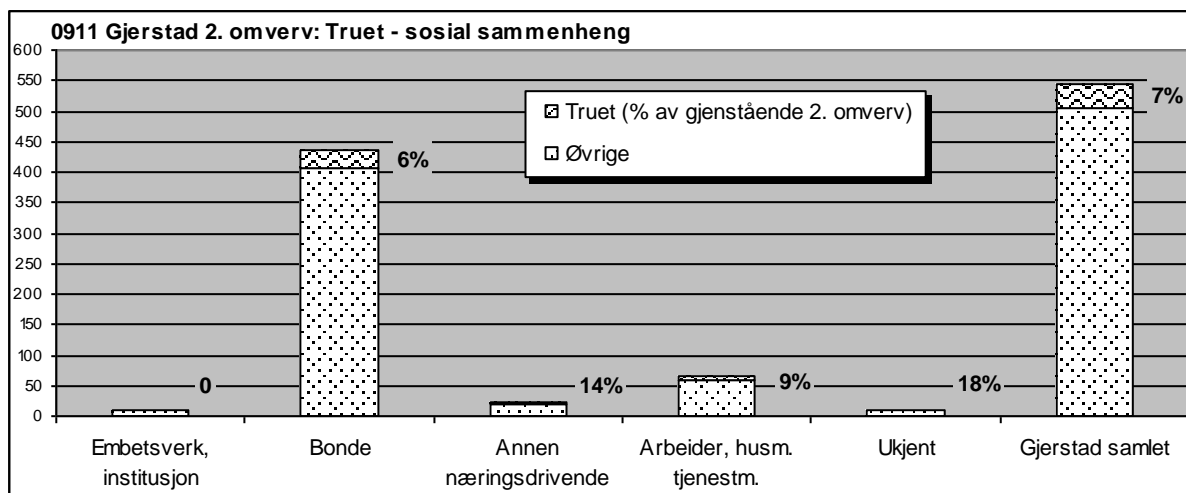
I forhold til gjenværende bestand representerer det en økning på 1 % mellom 1. og 2. omv. I første øyekast kan det se lite ut, men flere nye er kommet til. 9 hus med status truet i 2000 er gått tapt, og noen hus som da var truet er helt eller delvis utbedret.

Dette er et minimumstall da bare de åpenbart sterkt truete husene er telt med. Tallet gir en prognose om forventet tap i Gjerstad i kommende år.

Sliperbygningen ved Stifoss i nedre del av Gjerstadvassdraget er den siste gjenværende av de store eldre industribygningene i Gjerstad. Driften tok slutt i 1949. Den preges av lekkasjer fra tak og knuste vinduer. (0911-102-037)

3.3.2 Tilstand – sosial miljøsammenheng

De fleste kritisk dårligste husene er å finne i miljøer knyttet til bondestanden og til husmenn/arbeidere. Også den lille gruppen som representerer andre næringsdrivende har høy prosentandel dårlige hus.

Etter 1. omv. var det bondens hus som framsto som mest truet, både i antall og relativt. Etter 2. omv. forsterkes inntrykket av at kategorien kulturminner knyttet til husmannsplasser og arbeiderbruk er sårbare, ikke bare fordi bestanden alt er desimert, men fordi trusselbildet i hvert fall ikke er blitt mindre. I denne gruppen er det også kun hus i tunet som er truet, og flest bolighus.

Viktige truede hus i gruppen "Andre næringsdrivende" gjelder sliperibygningen ved Stifoss og et lagerhus på Egddalen. Dessuten to andre hus av mer uklar opprinnelse.

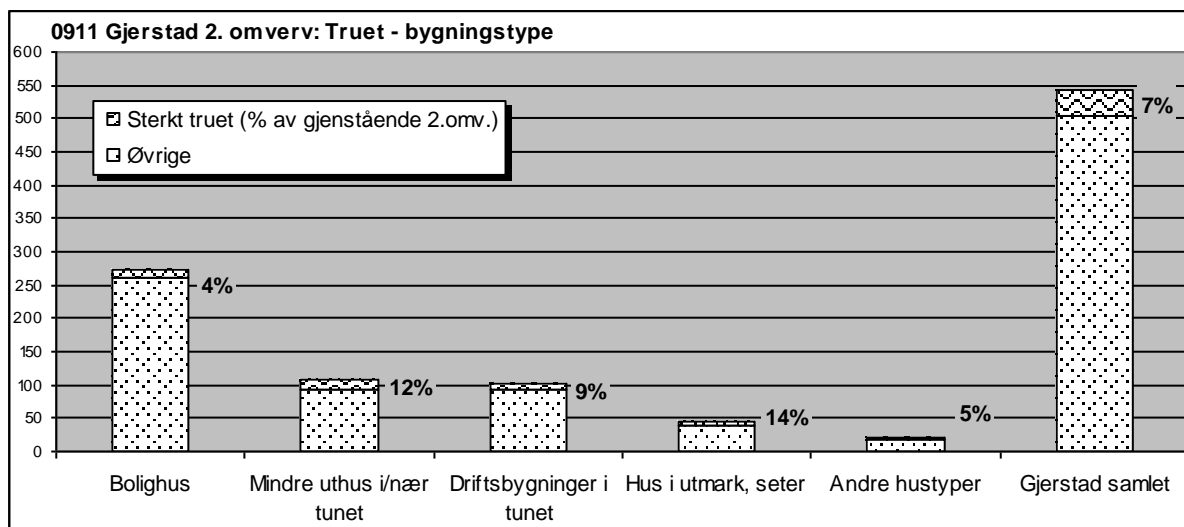

Husmannsplassen Toftkjenn-Øygard i Østerholt var truet av takekkasje i 2000. Nå er dette utbedret (til høyre), med ny bruk av gammel teglstein. Men råte truer fortsatt syllstokkene og deler av vegg. (0911-106-04)

Åsland er et småbruk som ligger uten opparbeidet veg ved Holtefjorden. Innhus og eldhus er registrert. Siden 2000 er takekkasjen utbedret med nytt tekke. Endringen er klassifisert som endringstype C. (0911-106-049)

3.3.3 Tilstand – bygningstyper

Uthus og andre driftsbygninger i jordbruket har høyest andel kritisk dårlige hus – det gjelder i tun og utmark. Bolighusas andel ligger nær det halve av gjennomsnittet.

Undersøkelsen støtter i hovedsak trenden fra 1. omverv. I forhold til da har det relative innslaget av truete i gruppen "Driftsbygninger i tunet" og "Hus i utmark, seter" gått noe ned. Det må ses i sammenheng med tapene i disse gruppene i 2. omverv, og kanskje også i forhold til den noe økte endringsandelen til driftsbygningene. I utmarka er det truete hus av alle slag, men fordi antallet utlør er så lavt i forhold til seterstuene, er den prosentvise andelen her høy.

Av uthusa i gårdstunet er det fortsatt skjul, verksteder og eldhus som er i dårligst stand. Stabbur er mest vedlikeholdt.

Ellers er det å merke seg at prosentandelen truete bolighus er høyere enn tapsandelen i 2.omverv. Det modererer noe det positive bilde undersøkelsen over tap ga for denne hustypen. I miljøer som dokumenterer småkårsfolks historie er innslaget truete våningshus større enn i andre miljøer.

Sidebygning på fraflytta arbeiderbruk ved Eikeland. (0911-102-018)

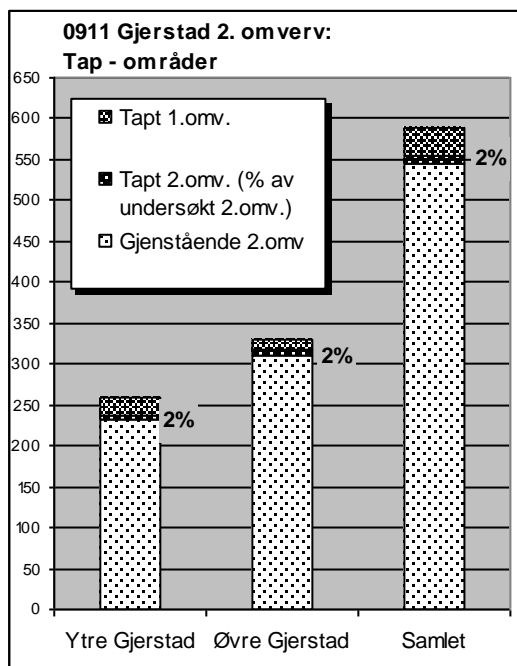

Seterbu og voll på Sandåkeretra blir lite brukt. (0911-203-101)

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – områder: Ytre Gjerstad og Øvre Gjerstad

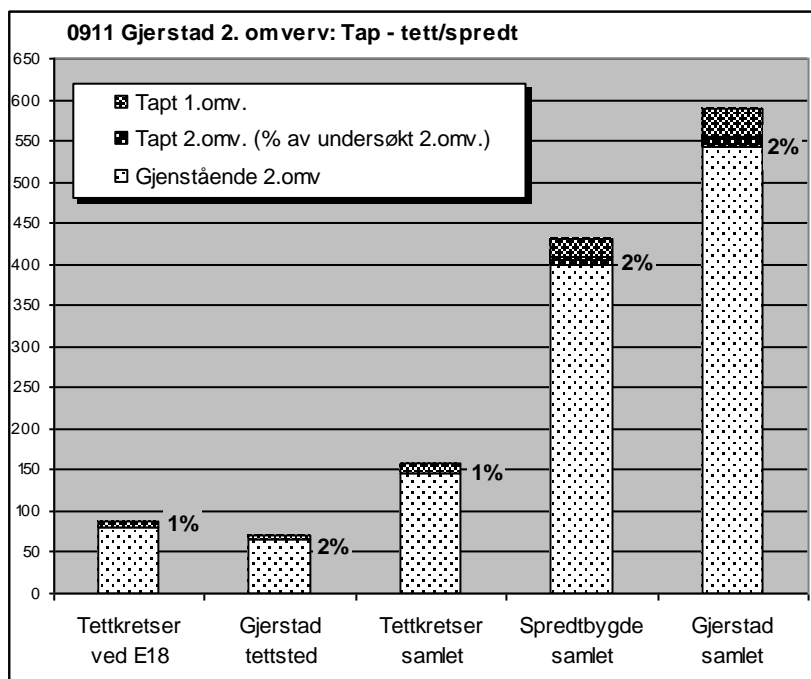
Det er ingen variasjon i tapsforekomsten mellom de to områdene.

Etter 1. omv. hadde Ytre Gjerstad dobbelt så stor relativ tapsandel som Øvre Gjerstad.

Ytre Gjerstad ligger langs E18 og har hatt den største utbyggingsaktiviteten i kommunen – det gjelder næringsområder, boligområder og vegutbygging (enda en ny E18-strekning er åpnet i siste periode). Samtidig var det en tidsforskjell i registreringen som gjorde det vanskelig å tolke tallene entydig med hensyn til hvor mye sentrum/periferi hadde å si for endringene i bestanden.

Tallene fra 2. omv. indikerer at beliggenhet i den mer "aktive" regionen i hvert fall i de siste fem årene ikke har påvirket tapsfrekvensen.

4.1.2 Tap – tettbygd/spredtbygd

Kretser med tettbebyggelse har lavere relativ tapsandel enn spredtbygde. Området ved kommunesenteret følger gjennomsnittet.

Undersøkelsen forsterker inntrykket av at utbyggingspress og nærhet til tettbebyggelse ikke har vært en tapsfaktor i Gjerstad i perioden. Resultatet etter 1. omv. indikerte en slik sammenheng selv om den var usikker på grunn av tidsforskjellen i registreringene.

Når det gjelder Gjerstad tettsted, har krets 202 Gjerstad med selve kommunesenteret

ingen tap verken etter 1. eller 2. omverv. Tapene har vært i krets 201 Ulltveit som også har betydelig aktiv gårdsbebyggelse i tillegg til tettbebyggelse. Tapet gjelder en forfallen driftsbygning på en husmannsplass.

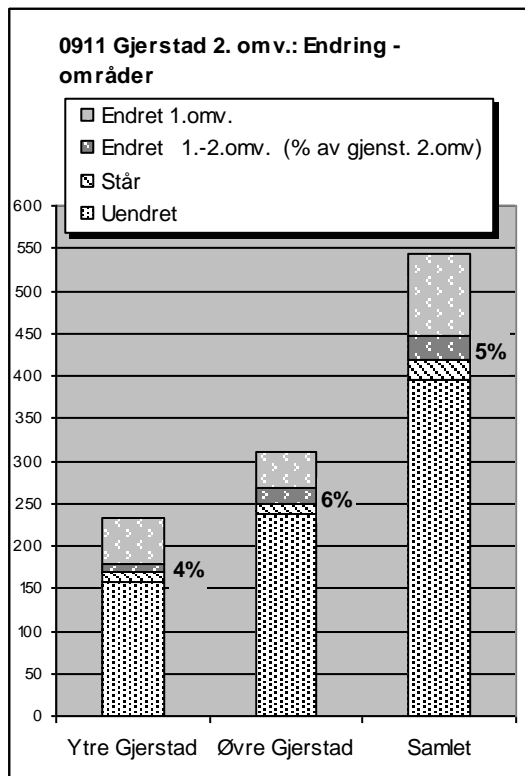
Med så få tap som Gjerstad har i 2. omverv blir tallmaterialet fordelt på områder lite. Det er ingen kretser som skiller seg ut med mange tapte. Forskjellen går på de som har ett eller to tap, og de som har ingen. Men trenden synes likevel klar. Det er overflødige jordbruksbygninger som gir tapene, og de er å finne på aktive som nedlagte eller lite brukte gårdsbruk og plasser – enten de ligger i jordbruksgrender eller skogsgrender eller i utkant av tettbebyggelsen.

Tunet til bruket Veikjen på Lunden speiler utviklingen på mange bruk. Våningshuset og jordveien ble leid bort hver for seg ved registreringen i 1992. Våningshuset var da i ferd med å pusses opp, status er fortsatt "Uendret". Gardstunet var ennå komplett med innhus, eldhus, skjul og driftsbygning registrert, men uthusene var preget av mange år uten funksjon. Siden den tid er eldhuset revet (innfelt bilde) – status for uthusene "Uendret" og "Truet". (0911-205-015-018)

4.2 Endringer og geografiske variasjoner

4.2.1 Endring – områder: Ytre Gjerstad og Øvre Gjerstad

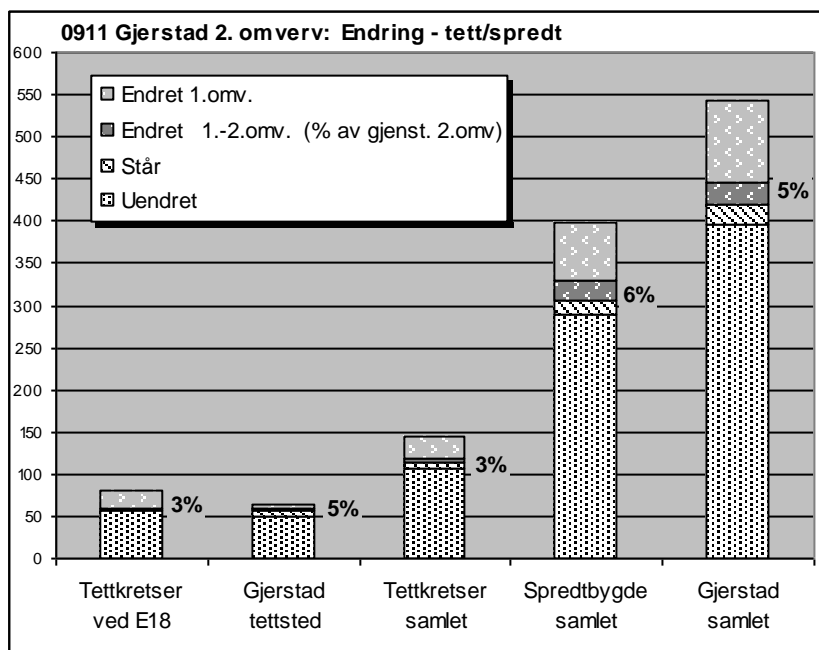

Andelen nye endrete er høyest i Øvre Gjerstad og lavest i Ytre Gjerstad.

Tendensen er motsatt av resultatet fra 1. omverv som viste langt større endringsandel i Ytre Gjerstad.

Resultatet indikerer igjen at forskjellen i registreringstidspunktet har påvirket variasjonene fra 1. omverv. Men det kan også være at Ytre Gjerstad da hadde en særlig aktiv periode, som nå har forflyttet seg til Øvre Gjerstad. Samlet er noe av forskjellen fra 2000 utlignet i 2005. En del av de nye endrete gjelder istandsetting av feriebruk som det nok er en overvekt av i Øvre Gjerstad.

4.2.2 Endring – tettbygd/spredtbygd

Det er flest nye endrete i de spredtbygde områdene.

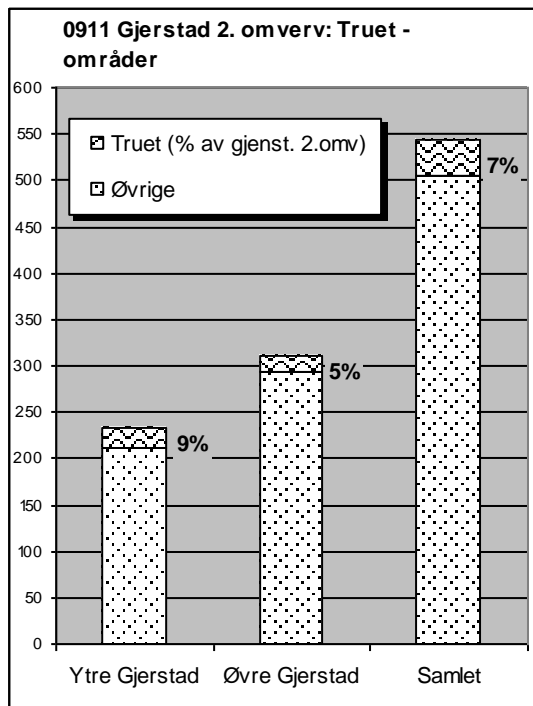
Beliggenhet i eller nær tettsteder har ikke vært styrende for om hus i Gjerstad har blitt endret i perioden.

Undersøkelsen fra 1. omverv viste en økt forekomst av endrete hus i tilknytting til tettstedene, men i 2005 er denne forskjellen noe utlignet på grunn av klart lavere endringsaktivitet her i perioden.

Siden de fleste kretser med tilknytting til tettstedsbebyggelse ligger i Ytre Gjerstad, følger resultatet av oversikten i forrige kapittel.

4.3 Tilstand og geografiske variasjoner

4.3.1 Tilstand – områder: Ytre Gjerstad og Øvre Gjerstad

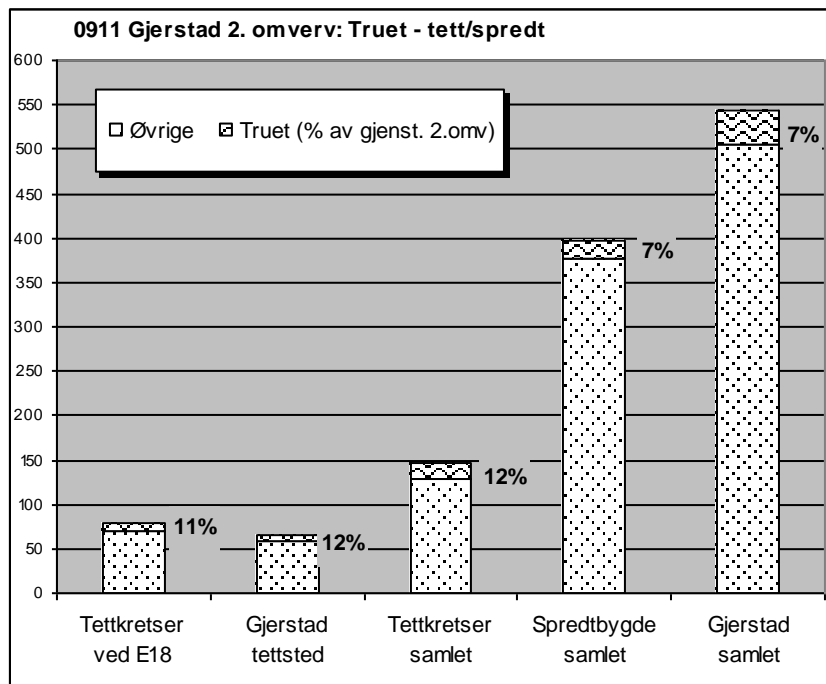

Prosentandelen truete hus er høyest i Ytre Gjerstad.

Denne parameteren ble ikke analysert under første omverv.

Det er med andre ord ikke de store skogområdene i nord som har tyngden av truete hus. Her speiles nok også eierskapet til Statskog i de to nordligste kretsene Heiland og Bjørnstad. Dette har sikret et jevnt vedlikehold på heigårdene som nå i alt vesentlig er overført brukerne. Det er hus som er truete her også, men kretsene med størst innslag truete hus ligger mot nordøst.

4.3.2 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

Den prosentvise andelen truete hus er størst i områder som ligger i tilknytning til tettstedene.

Siden de fleste kretser med tilknytning til tettstedsbebyggelse ligger i Ytre Gjerstad, følger resultatet av tallene foran.

Det er litt overraskende at ubrukte hus i områder med en viss nærhet til tettbebyggelse er de som i større grad får stå uten tiltak. Resultatet bekrefter trolig at det ikke er noe tettstedspress på eldre hus i Gjerstad.

5 Utvikling og tendenser

5.1 Hovedtrekk i kommunens utvikling

Bosettingsstruktur og befolkningsutvikling

Folketallet i Gjerstad i 2005 var 2500. Dette er i følge kommuneplandokumentet (2002–2014) det laveste tallet som er registrert i kommunen siden 1920-tallet. Siden 2000 har det kun vært en ubetydelig reduksjon, men fra SEFRAK-registreringen begynte i Ytre Gjerstad i 1984 har folketallet sunket med 8 %. Det meste skyldes fødselsunderskudd. Iflg. SSBs framskrivning vil antall innbyggere fortsatt synke noe fram mot år 2020.

Ikke alle områder har vært merket av tilbakegangen. Det har vært en forskyving innen kommunen. Noen få områder, de fleste i Ytre Gjerstad, har hatt tilvekst, mens reduksjonen i større grad har rammet områder i Øvre Gjerstad. Dette er også trenden i den siste femårsperioden.

Om fordelingen innen kommunen sier kommuneplanen (2002–2014): "På 1900-tallet har bosettingsmønsteret i økende grad endret seg fra spredt til mer sentralisert bebyggelse. Fra 1970 og frem til i dag har halvparten av all nyetablering skjedd i sentralt tilrettelagte boligområder. Det er videre verdt å merke seg at antall bolighus har mer enn doblet seg de siste 70 årene uten at folketallet har endret seg."

Videre heter det: "Gjerstad har i flere tiår operert med tre bygdesentra; Kirkebygda, Sunde og Fiane. I de senere år har flere av senterfunksjonene knyttet til Sunde og Fiane blitt flyttet til Brokelandsheia, og vi sitter i dag med to sentrumsområder i kommunen, området rundt kommunehuset i Kirkebygda og Brokelandsheia". Kommunens mål framover er at Kirkebygda skal framstå som det administrative og kulturelle senter, mens Brokelandsheia skal utvikles til et trafikk-, service- og næringscenter. Da utfordringene knyttet til utviklingen av Kirkebygda og Brokelandsheia er spesielt krevende, har en valgt å utarbeide egne kommunedelplaner for de to områdene.

Kommunen vil arbeide aktivt for å tilrettelegge boligtomter for å få folk til å bosette seg. Det ytes et tilskudd til alle som bygger nytt hus, størst til de som etablerer seg i tilrettelagte boligområder som styrker de to sentrene. De største planlagte boligområdene ligger innenfor tettstedsarealene på Fiane, Brokelandsheia og i Kirkebygda.

Det er avsatt store områder for ny næringsetablering på Brokelandsheia og et mindre i tilknytning til Egddalen, dvs. nær kommunesenteret. Nær 50 % av arbeidstakerne pendler til nabokommuner. Det viser at det regionale aspektet på næringsutviklingen er viktig.

For å sikre bosetting i hele Gjerstad, vil kommunen være åpen for å gi dispensasjon for bolig og næringsetableringer i landbruks-, natur- og friluftsområder (LNF-områder), om sterke grunner taler for det.

Brokelandsheia ved E18 med næringspark, butikker, informasjonssenter m.m. er det området der det har foregått mest utbygging siden 1. omverv i 2000. Området fungerer nå også som et viktig knutepunkt for av- og påkjøringer til den nye strekningen av E18. I framtiden håper man på en ytterligere knutepunktforsterking med sammenkopling av Sørlandsbanen og Vestfoldbanen på Brokelandsheia.

Gjerstadjordbruket i tilbakegang

Endringene i bosettingsmønsteret og folketallsutviklingen må ses i sammenheng med de store strukturendringene i næringslivet i etterkrigstid, der stadig færre har funnet sitt utkomme i jordbruk og skogbruk. Tall fra jordbruket i Gjerstad fra 2000–2006 viser en fortsatt negativ utvikling med redusert

aktivitet på de fleste felt. Antall melkeprodusenter er halvvvert, alle typer dyrehold er markert redusert og naturlig nok også beitearealet, mens areal brukt til korndyrking er uendret. Den negative trenden i jordbruket i Gjerstad er sterkere enn i fylket som helhet (Landbruksplanen).

Jordbrukstallene for perioden viser at "... landbruket som næring og levebrød er i sterk reduksjon i Gjerstad. Kommunen kan nok ikkje lengre kalla seg ein landbrukskommune i nærings samanheng. Det betyr ikkje at næringa ikkje er viktig for kommunen... Direkte sysselsetting i landbruket er 4 %. I tillegg kjem ringverknadane i form av sysselsetting knytta til dei som har arbeidet sitt i samband med landbruksprodukta." (Landbruksplanen).

Gjengroing av jordbruksarealer er et synlig resultat i Gjerstad og preger omgivelsene til mange av de registrerte husene – særlig mange i kategorien "truet", der skogen ofte er en del av årsaken til trusselbildet. Sammenligningen med omgivelser fra 1. gangsregistreringen er ofte talende. Kommunens ulike plandokumenter fokuserer mye på konsekvensene av utviklingen for kulturlandskapet og negative ringvirkninger av dette. "Rammebetingelsene for landbruket med fare for nedleggelse av gårdsbruk er et stort problem for utviklingen av kommunen. En tenker da ikke bare på tap av arbeidsplasser, men også på faren for gjengroing av kulturlandskapet og manglende interesse for primærnæring og naturforvaltning hos de unge."

Det er derfor et mål for kommunen å sikre at kulturlandskapet opprettholdes – ved å øke bevisstheten om kulturlandskapets betydning hos innbyggerne, minimalisere natur- og landskapsinngrepene ved utbyggingstiltak, øke beiteaktiviteten i kulturlandskapet og å etablere områdetiltak der kulturlandskapet står i fare for å gro igjen.

Det er svært få grunneiere i Gjerstad som har tatt eiendommens ressurser i bruk til annet enn tradisjonelt jordbruk. En ønsker nå fra kommunens side å støtte opp om og initiere kultur- og naturbasert næringsutvikling. Gjerstad har lite aktivitet knyttet til turisme, og kommuneplanen peker på det som et mulig satsingsområde for å styrke næringen.

Vegutbygging

Utbyggingen av E18 har fortsatt i perioden og er nå ferdig. Det er strekningen fra Brokelandsheia senter og sørover som er ferdigbygd. Den nye traséen går i ubebygd/tynt bebygd utmarksområde og har ikke ført til tap eller annen skade, direkte eller indirekte, på hus som er med i undersøkelsesmaterialet.

Den gamle hovedveien om Fiane er avlastet for trafikk. For de få eldre miljøene med registrerte hus som ligger i veiens nærhet, er tilgjengeligheten styrket. Men dette er også et område med mange utbyggingsplaner.

Kulturminner i kommuneplanen

Kulturminner har ikke et eget avsnitt i plandokumentet, men kulturminner og kulturlandskap nevnes flere steder for å oppnå andre mål for kommunens utvikling. Innledningsvis står det under "Kulturlivet" – "Større kulturminner i bygda er det ikke så mange av. Men etter hvert er kommunen med ekstern faglig hjelp i gang med registrering og vurdering av hva som er verd å ta vare på."

"Ta vare på kulturminner, landskap og miljø" er nevnt som en strategi for å oppnå et variert og aktivt kulturmiljø i forbindelse med oppgaver for å sikre bærekraftig natur- og ressursforvaltning. Særlig mht. vassdragene henvises det til at: "Flerbruksplanen for Gjerstadvassdraget, som ble utarbeidet i 1995, har vært sterkt medvirkende til at kulturminner langs vassdraget er restaurert og stier og friarealer er opparbeidet."

I Landbruksplanen er delmålet om at Gjerstad kommune sammen med landbruksnæringen skal være med å forvalte landbrukets kulturlandskap, overordnet delmålene knyttet til det tradisjonelle landbruket og tilleggsnæringer. Og – "Ut frå omsynet til kulturlandskapet legg kommunen vekt på at nybygg vert tilpassa den stadlege byggeskikken."

5.2 Tendenser i trusselbildet

Signalene i kommuneplanen er at den største veksten og de største arealinngrepene fortsatt vil være knyttet til Brokelandsheia i Ytre Gjerstad, det gjelder både arbeidsplasser og boliger. Nær 50 % av arbeidsaktive pendler til nabokommuner, noe som vel også gjør Ytre Gjerstad til et strategisk bostedsområde framover. Selve senterområdet på Brokelandsheia er et utmarksområde uten SEFRAK-registrerte kulturminner. Det er lite trolig at en videre utbygging vil berøre eldre bebyggelse eller andre, kjente sammenhenger mellom kulturminner her.

Det andre satsingsområdet, Kirkebygda (Gjerstad sentrum), er rik på kulturminner og viktige kulturhistoriske sammenhenger. De planlagte utbyggingsområdene ligger utenom de eldre kjerneområdene. Det er likevel mulig at en videre utbygging indirekte vil føre til et press på eksisterende eldre bebyggelse og sammenhenger i dette området. Kulturminnene her er imidlertid framstilt som et fortrinn i kommuneplanen – som et virkemiddel for å styrke Kirkebygda vil kommunen "Stimulere til at kulturlandskap og eldre hus blir holdt i stand i og rundt senteret." Så langt tyder ikke resultatet av MOV-undersøkelsen på at bebyggelsen i eller ved kommunesenteret er mer utsatt for tap eller endringer enn resten av kommunen.

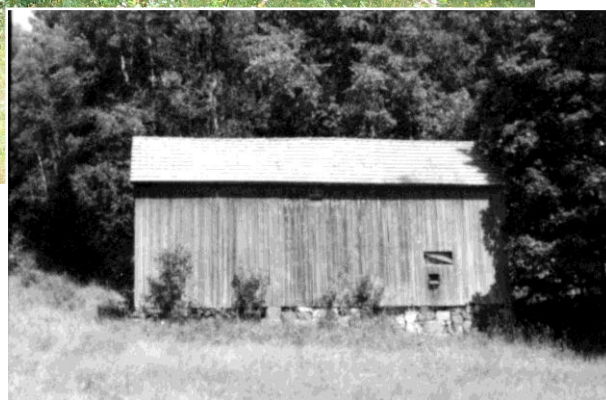
Undersøkelsen fra 1. omverv viste at det hadde skjedd mye mer med bebyggelsen mht. tap og endring i Ytre Gjerstad enn i Øvre Gjerstad. Men forskjellen i tid siden registreringen i de to regionene vanskeliggjorde kobling til det markert høyere generelle aktivitetsnivået i Ytre Gjerstad. Ved 2. omverv er tidsforskyvningsaspektet borte. Undersøkelsen viser nå ingen variasjon i tap og en motsatt tendens når det gjelder endring – med større aktivitet i Øvre Gjerstad. Utbyggingen av Brokelandsheia står ikke bak tap av hus i undersøkelsesmaterialet i noen av periodene. Man kan likevel ikke helt se bort fra at det har vært et større press på den eldre bebyggelsen i den mest aktive regionen, men variasjonene kan like gjerne reflektere en holdningsendring over tid i forhold til eldre hus. At det ble revet og bygd om mer på 1980-tallet generelt.

Tettstedspress er ikke en målbar årsak til at hus har blitt revet eller endret i Gjerstad i den siste femårsperioden. Hus i spredtbygde strøk og i Øvre Gjerstad er mest endret. Det er uansett lave tapstall i Gjerstad i begge omverv, og presset på de undersøkte husene har i hvert fall ikke økt i perioden. Det er heller ikke noe som tyder på at tettstedspress vil bli den viktigste trusselen i de nærmeste årene framover.

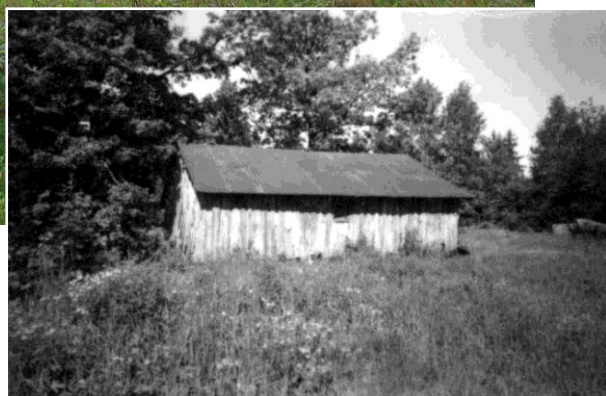
Manglende bruk og forfall har vært den viktigste grunnen til at hus har gått tapt, det gjelder i begge omverv, og det vil være her det viktigste trusselbildet ligger. Fortsatt er mange hus i dårlig stand. Utviklingen i jordbruket med nedgang i antall bruksenheter og markert nedgang i beitedyr og beiteareal vil trolig forsterke denne situasjon. Gjengrodde landskap, forlatte småbruk og forfalne hus hører gjerne sammen. Kommuneplan og landbruksplan påpeker gjengrodde kulturlandskap som et problem og foreslår mottiltak, men det er vanskelig å tenke seg at disse når utover begrensede områder. Undersøkelsen viste at den relative andelen kritisk dårlige hus er høyest i Ytre Gjerstad og i kretser som ligger i tilknytning til tettstedsbebyggelsen, dvs. i områder nær forventet utbygging. Dette kan bli en kombinasjon som forsterker trusselbildet framover. Det vil være lettere å rive dårlige hus hvis spørsmål om å endre brukstatus til boligeiendom eller utvidelse av byggefelt kommer opp.

Småbruket "Isaks Øygaard" ligger for seg selv i Øygardsåsen i Ytre Gjerstad. Stuebygning og driftsbygning var så vidt i bruk ved registreringen i 1989, men nå brukes verken jordvei eller hus. (0911-107-047)

Sommerfjøset på Landsverk i Øvre Gjerstad var ute av bruk ved registreringen i 1991. Området gror nå til. (0911-204-018)

På Lauvåsen ved Sundebru var tunet ennå komplett ved registreringen i 1985 med innhus, skjul og driftsbygning. Våningshuset ble brukt som feriebolig, jordveien ble drevet som et lite feriebruk med grønnsaker. Uthusene var i dårlig stand og var borte i 2000. I dag brukes ikke stedet som er uten veiforbindelse. Også våningshuset begynner å merkes av forfall med knuste ruter og dårlig tekke. Tunet ligger i Ytre Gjerstad ved Sundebru nær områder for planlagt boligutbygging, men dette stedet er vist som LNF-område. (0911-105-006)

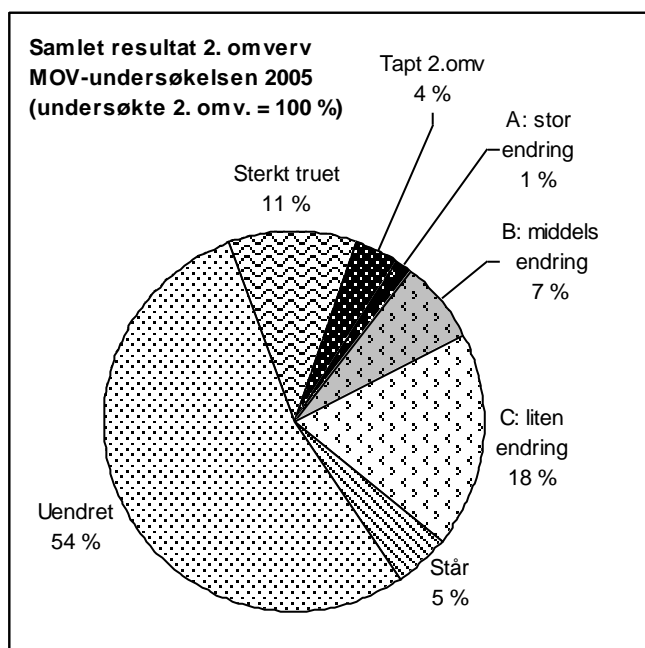
Maurlia er en heigård mot grensen til Vegårdshei. Driften var nedlagt ved registreringen i 1994, og husene holdes i hevd som feriested. (0911-104-066)

6 Samlet resultatoversikt MOV 2005

6.1 Kvantitative forandringer

Kommune	1. omverv				2. omverv											Står	Øvrige
	Undersøkt	Tapt		Tapt*		Sterkt truet*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*					
		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%				
0542 Nord-Aurdal	1350	173	13 %	63	5 %	175	15 %	6	1 %	59	5 %	163	14 %	46	665		
0911 Gjerstad	588	33	6 %	11	2 %	39	7 %	13	2 %	40	7 %	73	13 %	24	355		
1548 Fræna	920	196	21 %	22	3 %	46	6 %	17	2 %	69	10 %	217	30 %	50	302		
2011 Kautokeino	40	17	43 %	3	13 %	5	22 %	0	0 %	1	4 %	0	0 %	1	13		
MOV 2005	2898	419	14 %	99	4 %	265	11 %	36	1 %	169	7 %	453	18 %	121	1335		

* Undersøkt 2. omverv 100 %

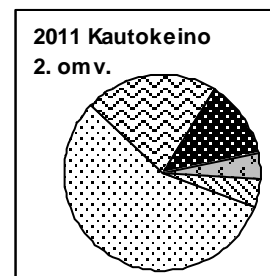
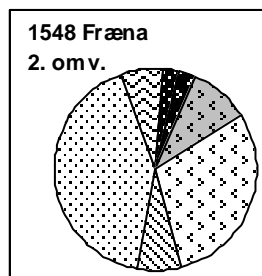
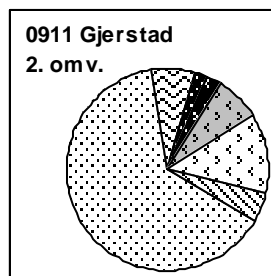
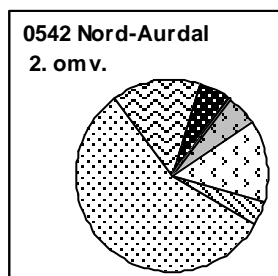
Nøkkeltall MOV 2000–2005: I perioden har 99 hus gått tapt i de fire kommunene. Det tilsvarer en samlet prosentandel på 4 og et årlig tap på 0,8 %.

MOV-undersøkelsen 2005 omfatter 2479 bygninger.

265 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer 11 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

Bare 36 hus, dvs. 1 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolke på ca. 16 % av de undersøkte i 2005.

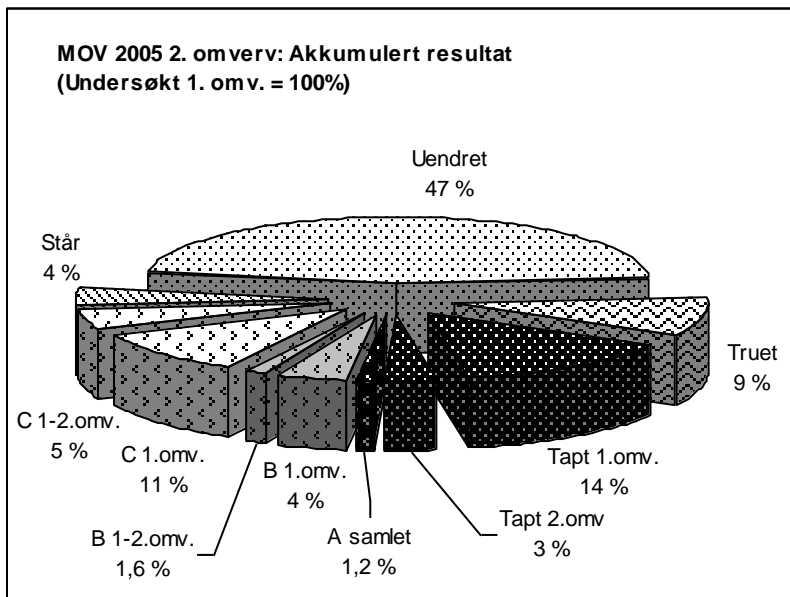

Som etter 1. omverv representerer Gjerstad og Kautokeino ytterpunkter når det gjelder prosentandel nye tap og kritisk dårlige hus. Men Kautokeino skiller seg ut med svært liten bestand og ensartet bebyggelse, der stabbur etter hvert er blitt nesten enerådende hustype. Også om man sammenligner kommunene med hensyn til det viktigste trusselbildet, tapt, truet og endringstype A, er det sprikende resultater. Kautokeino og Nord-Aurdal har henholdsvis 35 og 21 %, mens Fræna og Gjerstad ligger i den andre enden med 12 og 11 %. I forhold til 1. omverv er nok resultatene for Fræna mest avvikende. I 2000 lå tapsprosenten for kommunen langt over gjennomsnittet, i 2005 ligger Fræna i det lavere sjiktet, bare slått av Gjerstad. Nyttårsorkanen 1991/92 står bak deler av den høye tapsforekomsten i 1. omverv, den tok sjøbrukshus og gårdshus, særlig slike som var i dårlig stand, og den skadet flere.

Det er store forskjeller i omfanget av grunnlagsmaterialet til de fire kommunene i dette omvervet. Nord-Aurdal har langt de fleste registreringene og tallgrunnlaget herfra gir markert utslag på resultatene samlet. Tapsprosenten i Nord-Aurdal er 5,4 og andelen hus som er truet 15 %.

Det er fortsatt Fræna som markerer seg med flest endrete hus i forhold til SEFRAK-registreringen. Det er det store segmentet med endringstype C som gir dette utslaget. Men endringsaktiviteten i denne 5-årsperioden har vært like høy i Gjerstad – begge kommuner har 5 % nye endrete i forhold til gjenstående. Som sist er endring knapt sporbar i Kautokeino.

Gjerstad har som sist den relativt sett største bestanden uendrete hus som ikke er spesielt truet av dårlig tilstand, og det følger av ovenstående at Fræna har færrest; forholdet er henholdsvis 65 mot 40% av undersøkte hus i 2005.

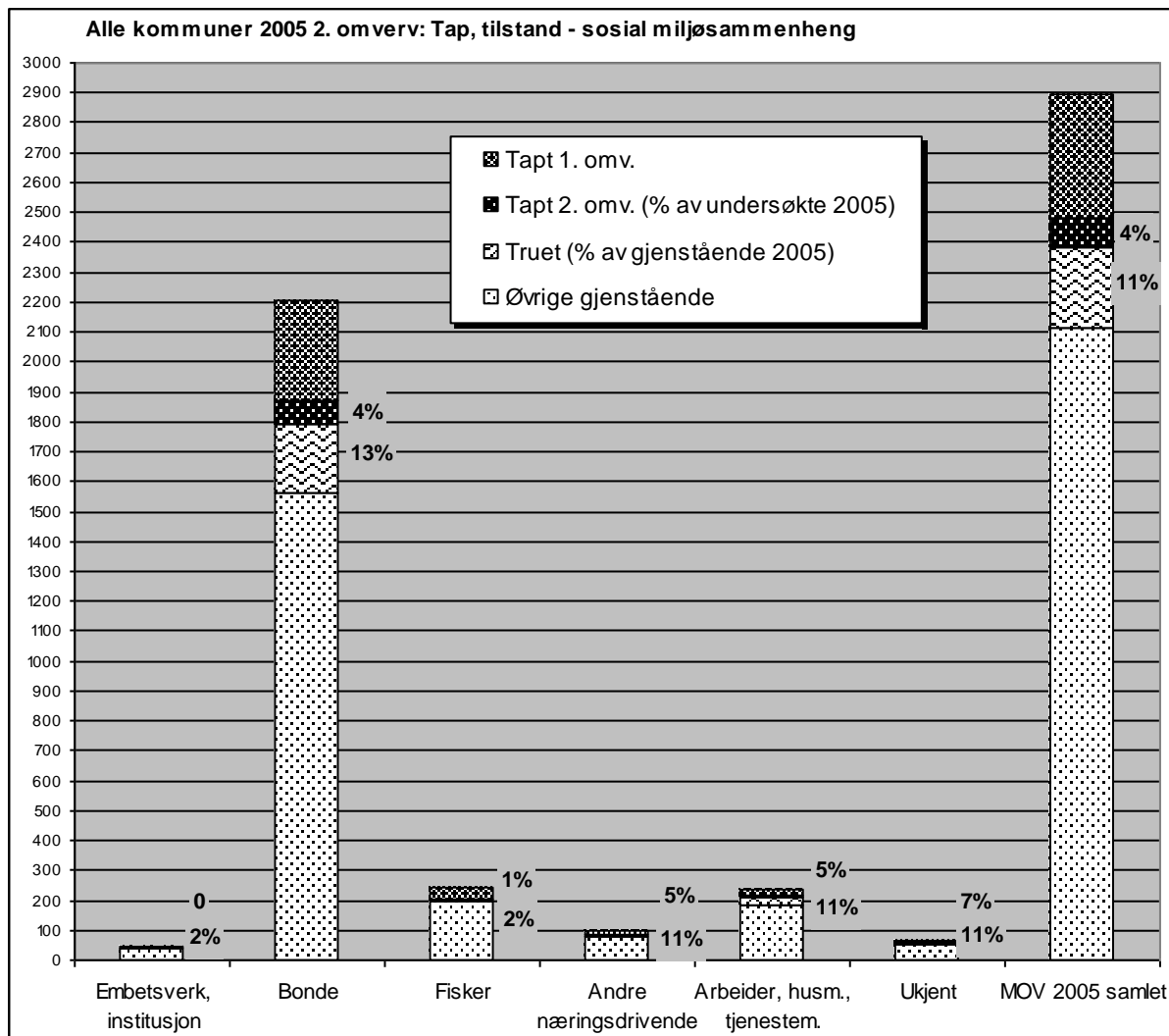

Om man tar utgangspunkt i bygningene som ble undersøkt i 2000, er akkumulert tap i 2005 18 % – mot 14 % i 2000.

Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 28 % – mot 24 % i 2000.

6.2 Kvalitative forandringer

6.2.1 Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng

Kategorien "Bonde" følger gjennomsnittet i tap og topper når det gjelder andelen kritisk dårlige hus av gjenstående. "Arbeider, husmann, tjenestemann" og "Andre næringsdrivende" har begge over gjennomsnittet i tap og følger gjennomsnittet når det gjelder tilstand. Hus knyttet til fiskerstanden kommer best ut både mht. tap og tilstand.

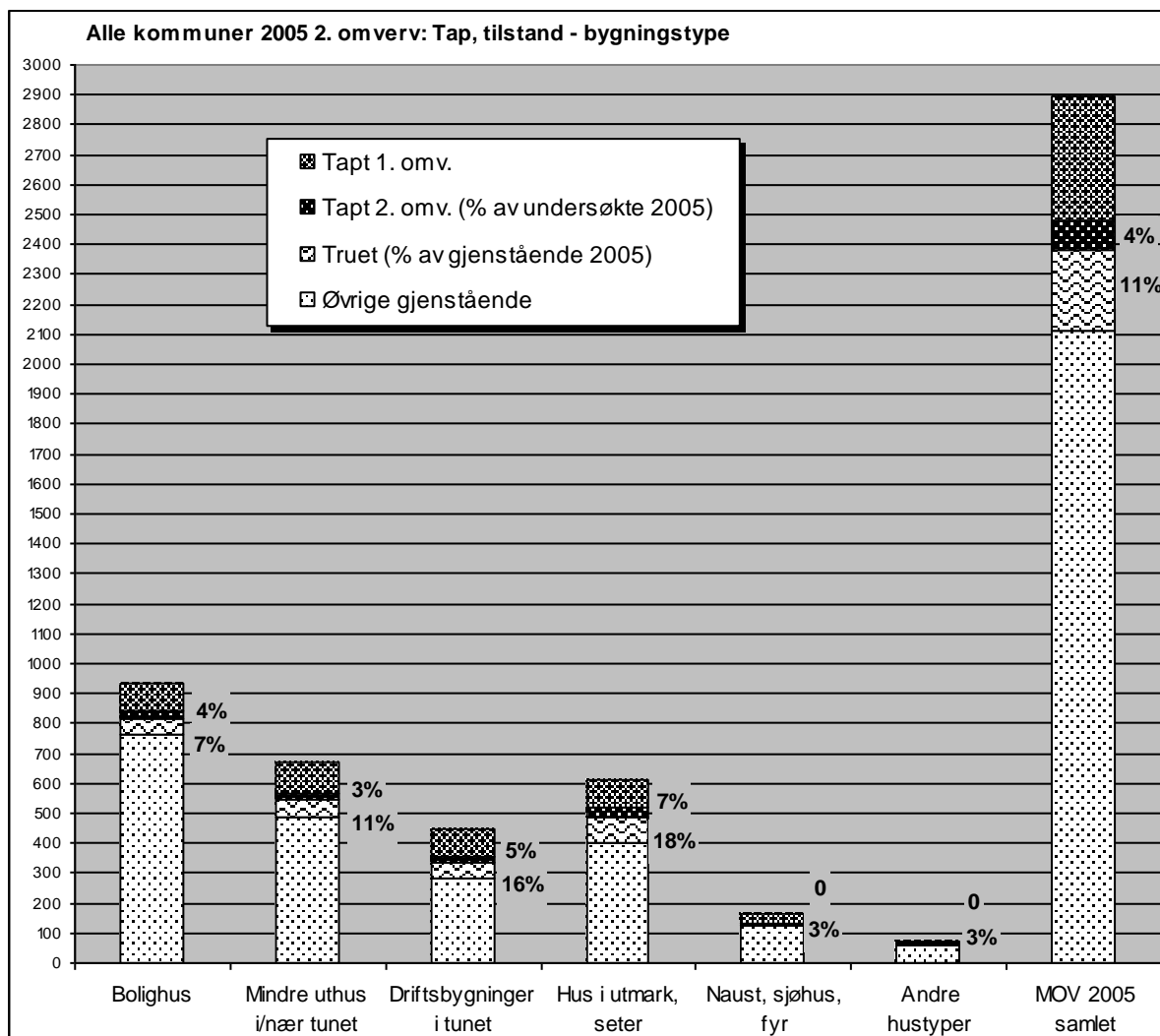
Tapene slår noe sterkere ut i miljøer som dokumenterer husmannsplasser og arbeidermiljøer enn etter 1. omverv. På husmannsplassene gjelder tap og dårlig tilstand oftere hus i tunet, bl.a. er våningshusa mer utsatt. Dette forsterker inntrykket av en sårbar kulturminnegruppe. Det er situasjonen i Nord-Aurdal og Gjerstad som gir dette bildet. Den svært lille gruppen hus i tilknytning til husmannsplasser i Fræna har ingen tap nå, etter 1. omverv lå tapsprosenten nær gjennomsnittet.

Bak tallene i den lille gruppen hus under "Andre næringsdrivende" står Fræna og Gjerstad. Det er få hus det dreier seg om, og de er spredt på ulike virksomheter og sammenhenger.

Om vi ser bort fra Kautokeino, er langt de fleste hus i alle kommunene knyttet til bondestanden. Resultatet for bondens hus i Fræna skiller seg mest negativt ut med tap og særlig andel dårlige hus over gjennomsnittet.

Fræna er den eneste kommunen med hus for kystnæringen i dette omvervet. Gruppen "Fisker" hadde lavere tapstall enn gjennomsnittet ved 1. omverv, men kommer enda bedre ut i 2. omverv. Det samme gjelder "Embetsverk, institusjon". De gamle skolestuene viste seg utsatte sist. De har ingen tap i 2. omverv, men en av skolestuene er i dårlig stand.

6.2.2 Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper

Driftsbygninger i tunet og utmarkshus har vært mest utsatt for tap og vil være mest utsatt i framtida på grunn av kritisk dårlig tilstand. Sjøbrukets hus har ingen nye tap i perioden og har lav andel i dårlig stand. Bolighusa ligger nærmere gjennomsnittet.

Utmarkshusa topper som forventet oversikten over tapte og forfalne hus. Det er situasjonen i Gjerstad og Nord-Aurdal som gir dette bildet, og det gjelder først og fremst uthus på setra og andre utmarkshus. Særlig påvirkes det samlede resultatet av situasjonen for de mange seterløene i Nord-Aurdal som har høye tapstall og mange i dårlig tilstand. I motsetning til sist har den lille restgruppen seter- og utmarkshus i Fræna ikke hatt tap i perioden, men det kan fort endre seg for fortsatt er det utmarkshus her i dårlig stand.

Når det gjelder driftsbygningene i tunet, er det igjen situasjonen i Nord-Aurdal og Gjerstad som gir størst utslag. Særlig gjelder det tapene i Nord-Aurdal av den eldre generasjonen driftsbygninger med fjøs, stall, låve m.m. som står for seg selv. Forskjellen i tapsfrekvensen mellom disse og den mer "moderne" enhetslåven er noe større enn etter 1. omverv.

Når det gjelder gruppen med ulike, mindre uthus i og nær gårdstunet, er samlet resultat bedre enn sist i forhold til gjennomsnittet. Sidebygningen har vært noe mer utsatt for tap enn de øvrige. Stabbur blir best tatt vare på i Nord-Aurdal og Gjerstad.

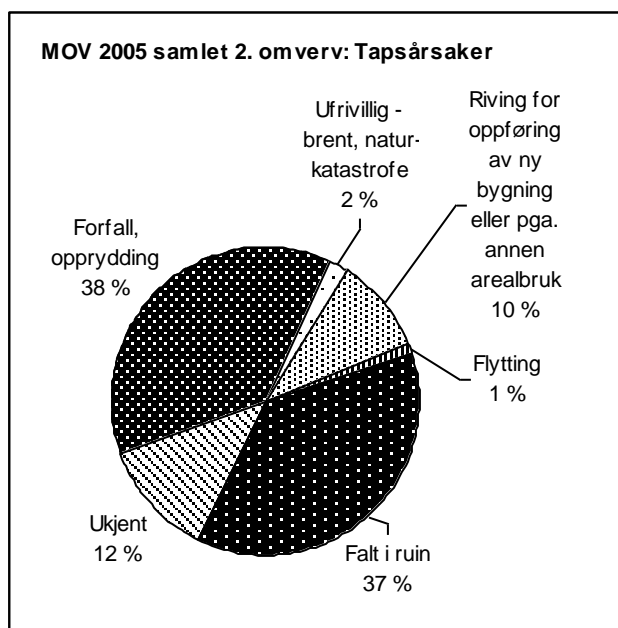
Bolighusas andel i tapene lå etter 1. omverv (med unntak for Kautokeino) godt under gjennomsnittet. Både Nord-Aurdal og Fræna har nå tapstall for bolighus over gjennomsnittet. Det er den positive situasjonen for denne hustypen i Gjerstad som drar det samlede resultatet ned til gjennomsnittet.

Sjøbrukets hus kommer langt bedre ut ved denne undersøkelsen enn etter 1. omverv. Fræna er på noen få unntak nær, alene om hus i denne bolken. Etter 1. omverv lå tapene over gjennomsnittet, nå er ingen tapt og få i dårlig stand. To forhold peker seg ut som kan forklare deler av forskjellen: Nyttårsorkanen 1991/92 tok mange naust og sjøhus før 1. omverv. Flere av sjøbruksmiljøene i kommunen er viet spesiell oppmerksomhet i forvaltningen, noe som nok for alvor slår ut nå.

Bolighus er mest endret, og har mest omfattende endringer, det gjelder alle de tre store kommunene. Dernest kommer seterstua. Endringsaktiviteten på setrene har vært høy i den undersøkte perioden. Situasjonen i Nord-Aurdal slår relativt mye gjennom her. En del av disse endringene kan spores til "Stølsviddaprojektet" vest i kommunen.

Alle kommunene har eksempler på hus som er satt i stand uten "Endring" siden 1. omverv. Flere hus kan defineres som tilbakeførte – i streng og mindre streng forstand. Funkisvinduer og andre elementer fra andre halvdel av 1900-tallet skiftes gjerne ut med eldre former – som oftest inspirert av sveitserstilen. Trenden med å ta i bruk tradisjonsinspirerte materialer og former er merkbart økende. Mest synlig er nye torvtak og skifertak, i Gjerstad også ny bruk av eldre teglstein. STILK/SMIL-institusjonen er involvert i en del av disse prosjektene.

6.2.3 Tapsårsaker

Den viktigste grunnen til at hus går tapt er som ved 1. omverv at de ikke lenger er i bruk. 65% av tapene kan relateres til forfall, direkte eller indirekte. Segmentene med forfallsrelaterte primærårsaker tar større andel enn sist.

Ny arealbruk står bak 10 % av tapene. Det er markert mindre enn etter 1. omverv, og med unntak for Kautokeino, er det ingen store forskjeller mellom kommunene i dette. Nord-Aurdal og Gjerstad ligger nær samlet gjennomsnitt når det gjelder ny arealbruk, Fræna litt i overkant.

Nyttårsorkanen i 1991/92 i Fræna slo ut på segmentet "Ufrivillig brann, naturkatastrofe" etter 1. omverv som da var større. I 2005 er det få og enkeltstående branner i Gjerstad og Nord-Aurdal bak tallene i segmentet.

Det er langt færre opplysninger om flytting av hus enn etter 1. omverv. Flytting som tapsårsak er nå som da mest aktuelt for Kautokeino og Nord-Aurdal, denne gang med en klar overvekt for Nord-Aurdal.

Kilder

Litteratur

Ascheoug og Gyldendals Store norske leksikon. 1994 og 1999 og "storenorskeleksikon.no", 2006.

Ausland.T. 1996. Museumsplan for Gjerstad kommune.

Broe, Unni og Skogstad Solrun. 2004. *Gamle hus da og nå*. Status for SEFRAK-registrerte bygninger. Gjerstad kommune. Aust-Agder fylke 2000. Riksantikvaren.

Christensen, A. L. 1983. En skogsbygd på Sørlandet. Kulturminner fra nyere tid i Vegårdsvassdraget, Aust-Agder. Riksantikvarens rapporter 7.

Fløystad, I. 2000. *Heimen 2 – 2000*. "Jernverkene i Nedenes amt: produksjonen på 1700-tallet."

Hagelia, M.; Grøvik, I.; Vevstad, A.; Kveim, T. *Gjerstad. Av bygdesoga*. Bind 1–9. Gjerstad historielag.

Hellerdal, K. 1998. *Fortidsvern, 3 1998*. "4-vinduershuset."

Hopstock, C.; Austland, G.; Ausland, T. 1961. *Sønedeled V. Risør*.

Masdalen, K. O. 1997. Kulturminneguide for Gjerstadvassdraget. Tvedestrand

Vevstad, A. 1987. *Gjerstad kommune 1837–1987*. Gjerstad historielag.

Vevstad, A. 1995. Kvardagssmil og alvor. I Gjerstad 1940–1945. Gjerstad kommune.

Vevstad, A. 1979. Lars Skjeldsø. Frå hverdagslivet i Øvre Gjerstad. 1850–1890. Kristiansand

Aas, A. L. 1978. *Fortidsvern nr. 3 1978*. "Holmen gård i Gjerstad".

Utrykte kilder, arkiv m.m.

SEFRAK-registreringen Gjerstad 1984–94, skjemaer og kart.

Dokumentasjonsprosjektet. /www.dokpro.uio.no/. *Matrikkelutkastet av 1950*.

Gjerstad kommune. 2002. Kommuneplanen for perioden 2002–2014.

Gjerstad l kommune. 2008. Arealdel til kommuneplanen. 2008–2020. Forslag.

Gjerstad kommune. 2007. Landbruksplan 2007-2010

Statistisk sentralbyrå. 1981. *Dokumentasjon 1980*. Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 1992. *Folke- og bolig telling 1990*. Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1999. *Jordbrukstelingen Gjerstad*. (WWW.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 2006. *Tall om Gjerstad kommune*. (WWW.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. 2006. *Befolkningsutviklingen i kommunene 1951–2006* (WWW.ssb.no)

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711

Eldre kart: Nedenes Amt 1:2000, 1858, 1899–1901. Rektangelkart 1:100 000, 1938. Statens kartverk Hønefoss.

Vedlegg 1. Bygningstyper: tapt, endret, truet – tabell

0911 Gjerstad	Under-søkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Under-søkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
Bolighus	278	5	2 %	273	1	0 %	272	77	28 %	10	4 %	33	12 %	34	13 %	10	185	10	4 %
Sidebygning	65	8	12 %	57	2	4 %	55	9	16 %	0	0 %	1	2 %	8	15 %	1	45	5	9 %
Stabbur, loft	20	2	10 %	18	0	0 %	18	4	22 %	0	0 %	0	0 %	4	22 %	0	14	1	6 %
Mindre uthus i/nær tunet	40	5	13 %	35	1	3 %	34	4	12 %	1	3 %	0	0 %	3	9 %	0	30	7	21 %
Mindre uthus i/nær tunet	125	15	12 %	110	3	3 %	107	17	16 %	1	1 %	1	1 %	15	14 %	1	89	13	12 %
Fjøs, stall, låve	2	0	0 %	2	0	0 %	2	1	50 %	0	0 %	0	0 %	1	50 %	0	1	0	0 %
Driftsbygning	115	12	10 %	103	4	4 %	99	23	23 %	2	2 %	5	5 %	16	16 %	4	72	9	9 %
Driftsbygninger i tunet	117	12	10 %	105	4	4 %	101	24	24 %	2	2 %	5	5 %	17	17 %	4	73	9	9 %
Utløe, sommerfjøs	10	1	10 %	9	1	11 %	8	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	2	6	1	13 %
Kvern, sag	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	1	100 %
Koie	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	0	0	0 %
Seterbu/sel	22	0	0 %	22	1	5 %	21	3	14 %	0	0 %	0	0 %	3	14 %	2	16	2	10 %
Seterløe	4	0	0 %	4	1	25 %	3	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	3	2	67 %
Seterfjøs	3	0	0 %	3	0	0 %	3	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	2	0	0 %
Andre hus på setra	7	0	0 %	7	0	0 %	7	1	14 %	0	0 %	1	14 %	0	0 %	1	5	0	0 %
Hus i utmark, seter	48	1	2 %	47	3	6 %	44	4	9 %	0	0 %	1	2 %	3	7 %	7	33	6	14 %
Næringsbygg	4	0	0 %	4	0	0 %	4	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	3	1	25 %
Forretningsbygg	4	0	0 %	4	0	0 %	4	2	50 %	0	0 %	0	0 %	2	50 %	0	2	0	0 %
Kirke, kapell	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Skole	7	0	0 %	7	0	0 %	7	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	7	0	0 %
Forsamlingshus	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Hytte	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Ukjent	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	0	0	0 %
Annet	1	0	0 %	1	0	0 %	1	1	100 %	0	0 %	0	0 %	1	100 %	0	0	0	0 %
Andre hustyper	20	0	0 %	20	0	0 %	20	3	15 %	0	0 %	0	0 %	3	15 %	2	15	1	5 %
Gjerstad samlet	588	33	6 %	555	11	2 %	544	125	23 %	13	2 %	40	7 %	72	13 %	24	395	39	7 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 2. Registreringskretser: tapt, endret, truet – tabell

0911 Gjerstad	Under-søkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Under-søkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjen-stående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
Ketser		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
101 Fiane	21	3	14 %	18	0	0 %	18	4	22 %	0	0 %	1	6 %	3	0 %	1	13	1	6 %
102 Eikeland	46	4	9 %	42	1	2 %	41	11	27 %	0	0 %	3	7 %	8	0 %	1	29	2	5 %
103 Brokeland	12	0	0 %	12	0	0 %	12	8	67 %	2	17 %	1	8 %	5	1 %	0	4	1	8 %
104 Gryting	77	7	9 %	70	1	1 %	69	21	30 %	2	3 %	5	7 %	14	0 %	7	41	4	6 %
105 Sundebru	11	3	27 %	8	0	0 %	8	1	13 %	0	0 %	0	0 %	1	0 %	0	7	1	13 %
106 Holte	47	3	6 %	44	1	2 %	43	9	21 %	1	2 %	2	5 %	6	0 %	3	31	6	14 %
107 Sunde	44	1	2 %	43	1	2 %	42	10	24 %	2	5 %	1	2 %	7	0 %	0	32	7	17 %
201 Ulltveit	59	4	7 %	55	1	2 %	54	8	15 %	2	4 %	1	2 %	5	0 %	6	40	7	13 %
202 Gjerstad	11	0	0 %	11	0	0 %	11	1	9 %	0	0 %	0	0 %	1	0 %	0	10	0	0 %
203 Eskeland	63	1	2 %	62	2	3 %	60	9	15 %	0	0 %	3	5 %	6	0 %	1	50	5	8 %
204 Mostad	53	3	6 %	50	0	0 %	50	9	18 %	0	0 %	7	14 %	2	0 %	1	40	2	4 %
205 Lunden	61	3	5 %	58	1	2 %	57	12	21 %	2	4 %	6	11 %	4	0 %	1	44	2	4 %
206 Løite	54	1	2 %	53	1	2 %	52	15	29 %	2	4 %	7	13 %	6	0 %	2	35	0	0 %
207 Heiland	14	0	0 %	14	0	0 %	14	4	29 %	0	0 %	2	14 %	2	1 %	0	10	0	0 %
208 Bjørnstad	15	0	0 %	15	2	13 %	13	3	23 %	0	0 %	1	8 %	2	1 %	1	9	1	8 %
0911 Samlet	588	33	6 %	555	11	2 %	544	125	23 %	13	2 %	40	7 %	72	0 %	24	395	39	7 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 3. Kart over Gjerstad

